

Gink Károly–Rubovszky Éva

A PERZSA MŰVÉSZET ÉVEZREDEI

Corvina Kiadó

A Perzsia név hallatán önkéntelenül felmerül képzeletünkben Dárius mesés gazdagsága, a Kelet varázsos egzotikuma. A hatalmas birodalom hajdani fényét már csak az időmegőrizte emlékek tanúsítják, Kelet varázsát pedig a tájak és az ember teremtetten környezet sugallja. Kötetünk szerzői ennek bemutatására vállalkoztak: a 2500 éves Perzsia történelmének és művészetének legfontosabb pillanatait, legjelesebb emlékeit villantják fel képben és szövegben.

A kötetet Szabados Erzsébet tervezte
Szakmailag ellenőrizte Jeremiás Éva
A térképeket Lengyel János készítette

ISBN 963 13 1396 4

Megjelent 15,2 (A/5) ív terjedelemben, 1982-ben
CO 2091-h-8286

4232 - Révai Nyomda, Budapest
Felelős vezető: Horváth Józsefné

„Elköltené még a Dárius kincsét is”, „A Dárius kincse sem lenne elegendő neki” — tartja a szolás az anyagi erejét meghaladóan költekező emberről. Arról pedig, aki nagyon ragaszkodik valamelyik tárgyhöz, úgy beszél, mint aki azt „még a Dárius kincséért sem adná oda”. Az emberi emlékezet több mint kétezer éve őrzi Dárius legendás gazdagságának hírét.

Latinul író szerzőktől örökölte a magyar nyelv a Dárius névalakot. A név eredeti óperzsa alakja: Dárajavaus. Az óperzsa birodalomról a legjelentősebb királyáról, Dárajavausról óperzsa nyelvű források — a sziklafalakra vésett feliratokon kívül — nem szólnak. Maguk a perzsák nem írtak „történelmet”. Ismereteink nagy része más népek történetíróitól, elsősorban görög szerzőktől származik. Ez indokolja az óperzsa nevek görög alakjainak általános használatát; Dárajavaust is görög nevén, Dareioszként emlegetjük. (Az átírás a magyar kiejtés szabályait követi.)

Az ókori történelem leghitelesebb tudósítója, a „történetírás atyja” az i. e. V. században élt görög Hérodotosz. Görög származású Sztrabón is, akinek Geógraphika című munkája, amely részben saját utazásairól számol be, részben korábbi és egykorú szerzők munkáit idézi, egyike a legjelentősebb forrásoknak (i. e. I. század). A Biblia ószövetségi könyvei is számos adatot őriztek meg az ókori népek történetéről.

Az elmúlt évszázadok felbecsülhetetlen veszteségeket okoztak. A perzsák történetére utaló írott források és tárgyi emlékek vagy háborúkban semmisültek meg, vagy a hálátlan utókor áldozataivá váltak. A romba dőlő épületek köveit újra felhasználták, a földből kibukó tárgyakat szét-hordták; mindez felért a háborúk pusztításával. Ha a mai Irán területét Dareiosz legendás gazdagságát keresve járjuk be, bizony kiábrándulunk. Rommezők mellett haladunk el, amelyek a néhai dicsőségnek már csak szerény tanúi. Az idő visszavonhatatlan károkat okozott, pedig a gyéren csörgedező történelmi források csodálatra méltó pompáról számolnak be. Hogy hogyan vált ez a birodalom a történelem folyamán szinte példátlan gyorsasággal a leg-

tekintélyesebbé, annak megértéséhez vissza kell lépnünk az időben, hiszen a mai Irán területe évezredek óta folyamatosan lakott vidék.

Természeti adottságait tekintve két egymástól élesen elkülönülő egységre oszlik: a magassíkra és az azt ék alakban közrefogó hegyláncokra. A mai Irán északi, természetes határát alkotó Kaszpi-tenger déli partját szegélyezi az Elburz hegység, amelynek legmagasabb csúcsa a Teherán fölött emelkedő, kúp alakú Demávend. A hegység nyugati lejtői az örmény fennsíkra ereszkednek. Itt terül el Irán legnagyobb tava, a sós vizű Urmia tó. A hegylánc dél felé húzódó vonulata a Zagrosz hegység, amely Mezopotámiát (a Tigris és Eufrátesz által határolt folyóközt) választja el a magassíktól. A hágókkal tagolt hegységek medencéi a legtermékenyebb vidékek voltak. A ma már részben kopár lejtőket egykor fenyő-, tölgy-, nyárfa-, keleti platán-, diófa és fűzfaerdők borították és gyümölcsöskertek zöldelltek rajtuk. Innen terjedt el a dinnye és az őszibarack, az ősi kertkultúra itt nemesítette ki a rózsát és a tulipánt is. A talaj kedvezett a gabonaféléknek is. A ma termesztett gabonafajták vadon növényei ezen a vidéken találhatók a legnagyobb számban. Állatvilága változatosabb volt a mainál. A mára részben kipusztult nagyragadozók mellett a legjelentősebb háziállatok is őshonosak voltak itt: a bivaly, a kecske, a vadszamar, a kutya és a ló, a dromedár, sőt a kétpúpú teve is, amelyet sokáig még Egyiptom és Asszíria sem ismert. A ló háziatásának pontos helyét és idejét nem ismerjük, de annyi bizonyos, hogy az ókor számos, gyorsaságáról és szívósságáról méltán híres lófajtáját ezen a vidéken tenyésztették ki. A hegyvidék ásványkincsekben: aranyban, ezüstben, rézben, vasércben és ólomban is igen gazdag. Az ókorban az akkor oly fontos lazúrbányák még teljes üzemen termeltek.

A másik nagy természeti egység a magassík, az Iráni-felföld. Délen a Perzsa-öböl, keleten a Hilmand folyóig húzódik. Ez a valamikori tengerfenék vulkáni mozgások következtében körülzáródott, s a szárazság sivataggá vál-

toztatta. Közepét az erózió vájta, mélyítette. A mélyedéseket sós iszapréteg borítja: a kavir. Innen ered a fennsík északi részének elnevezése: Sós Sivatag, Daste-Kavir. Az iráni fennsík déli része is sivatag, sőt ez a világ egyik legszárazabb vidéke, a Daste-Lut. A fennsík lefolyástalan, a hegyekből nagy mennyiségű vizet hozó időszakos folyók a száraz magasságra érve elpárologtatják vizüket, s csak kiszáradt medreket, üres vájatokat hagynak maguk után.

Az emberi civilizáció és kultúra története szempontjából a legérdekesebb vidék a fennsík peremvidékének és a hegyláncok lábainak találkozási területe, amely csapadékosabb a magasságnál, s szárazabb a hegységeknél. Ősidők óta ismeretes itt a „kárizokkal” való öntözés módszere. A hegyek lábainál, a lejtős homokrétegbe fölülről lyukakat fúrtak, amelyeket a föld belsejében vízszintes tárnával kötöttek össze. Az ebben összegyűlt víz a lejtő alján forrásként buggyant elő, amelyet csatornarendszeren vezettek el az öntözendő területre, sokszor 40–50 kilométer távolságra. A laza homokrétegben gyakran beomlottak a kárizok, s újakat kellett építeni, de addig is folyamatos öntözést tettek lehetővé.

Az Iráni-felföld peremvidékén alakultak ki a letelepült életmódot folytató első közösségek; a régészeti ásatások az i. e. IX. évezredből való, agyagtéglából épült település nyomaira bukkantak. Az i. e. V. évezredből való a Tepe-Szialk lelőhely legrégebbi rétege, ahonnan fekete geometriai mintájú edények kerültek elő kovakő használati tárgyakkal együtt. Az i. e. III. és az i. e. IV. évezredből származó földrétegekben gazdag díszítésű állatalakos kerámiákra bukkantak. Haszanlú lelőhelyen, az i. e. IX. századból már igényesen megmunkált aranytárgyakat tártak fel. Az amlasi leletanyag az i. e. IX–VIII. századból való. Haszanlú közelében fekszik Zivije, ahol a valamelyik szkíta király által elásott páratlan szépségű aranykincset megtalálták.

A bronzkorból származó leggazdagabb leletegyüttes a mai kurdok lakta Lurisztánból való: használati tárgyak, edények, ékszerek és lószerszámok.

A régészeti leletek azt bizonyítják, hogy bár a vidék kedvező adottságú volt, lakói tovább vándoroltak anélkül, hogy a mezopotámiai fejlett városi civilizációhoz hasonlóan itt kialakítottak volna.

Az Iráni-felföldet Mezopotámiával összekötő területen azonban az i. e. III. évezredben már virágzó állam jött létre: Elám. Lakóinak nyelve egyik ismert nyelvnek sem rokona. Elám utolsó fénykorát az i. e. XIII–XII. században élte. A gyakori háborúskodás legyengítette a magas szintű adminisztrációval rendelkező államot, s így az asszír hódító, Assur-bán-apli katonáinak már nem tudott ellentállni. Assur-bán-apli egyik krónikájában részletesen beszámol Elám székhelyének, Szúzának az elfoglalásáról. Elám gazdagságának hírét csak írásos emlékek őrizték meg. A hódító mérhetetlen mennyiségű arany és ezüst ékszert zsákmányolt, a királyság jelvényeit, drágakövekkel kirakott fejdiszeket, aranyozott harc- és díszkocsikat. A királyszobrokat s a kapukat őrző kőből faragott bikákat ledöntötte. A bikakultuszra utaló bronzból készült szarvat, amely a zikkurátut díszítette, letörette, majd magát az építményt is leromboltatta. „A teljes pusztítás után sőt és sihlu füvet hintettem el fölötté” — dicsekszik az uralkodó.

Szúza elpusztult, de a tőle néhány kilométerre fekvő Csoga-Zembil-i zikkurátu megmaradt. A zikkurátu, a mezopotámiai városok legjellemzőbb épülete, a templomnegyed középpontjában állt. A Bibliából ismert Babel tornya, az Égig érő torony is zikkurátu volt. Míg azonban a Babel tornyáról csak leírások tanúskodnak, a Csoga-Zembil-i zikkurátu romosan is megközelítő képet nyújt eredeti nagyságáról. A szó jelentése: kimagasló. E hatalmas építmény azzal a céllal készült, hogy összekösse az embert az Istennel, a Földet az Éggel. A zikkurátunak egy másik értelmezése: az Ég és Föld hét kalauzának, vagyis a hét planétának a háza. Az építmény négyszög alaprajzú, hét, felfelé kisebbedő, lépcsőzetes szintből állt. A föld felszínéből (alig) kiemelkedő legalsó szint a Csoga-Zembil-i zikkurátun 400×200 méteres. A legfelső szint valószínűleg 50 méter magasban volt, és azon állt az istentisztelet

céljára épült szentély. A hét szint hét színű volt. A fekete, narancssárga, piros, fehér, kék, arany és ezüst szín követte egymást, az ókorban ismert hét planétának, a Szaturnusznak, Jupiternek, Marsnak, Vénusznak, Merkurnak, a Napnak és a Holdnak a Földtől vélt távolsága sorrendjében. Tudjuk, hogy az ókori ember természetes közelségben élt a csillagos éggel, fölvetítette a földi lét elemeit az égre, megszemélyesítette a csillagképeket és a planétákat, s állandóan figyelemmel kísérte az égbolton látható változásokat. Ha pontosan nem is tudjuk rekonstruálni őket, a zikkurátuk tájolása, méretei és arányai alapján jogosan következtethetünk arra, hogy kultikus jelentőségük mellett gyakorlati célokat is szolgáltak, csillagászati megfigyelésekre is alkalmasak voltak.

Elám meghódítása után e földrajzi térségben a hatalmat fokozatosan a médek és perzsák, az indogermán nyelvcsaládba tartozó nyelvet beszélő iráni népek vették át. Az indogermánok egyik csoportját alkotó indoírániak, másképpen árják, az i. e. II. évezredben telepedtek meg az Oxusz és Jaxartész (a mai Amu-Darja és Szir-Darja), majd dél-nyugat felé húzódva a Kaszpi-tengert szegélyező hegység mentén. Tőlük kapta elnevezését a mai Irán, jelentése: az árjáké. Az állam neve hivatalosan csak 1935-től Irán, addig Európa országaiban Perzsia néven ismerték. Perzsia is népnévből, a perzsákéből (a latin Persis szóalakból) ered. Az i. e. IX. századtól kezdve ugyanis a törzsszövetséget alkotó perzsák és médek szivárogtak be erre a vidékre. A perzsák, különválva a médektől, Irán délnyugati részén telepedtek le, amelynek egyik tartománya, Pársz (Fársz) még ma is őrzi ennek emlékét.

A médek i. e. 700 körül kezükbe ragadták a hatalmat és megalapították a méd királyságot. A jól szervezett államnak a környező népek, így a perzsák is, adót fizettek egészen Kürosz fellépéséig. Kürosz uralmával a helyzet gyökeresen megváltozott: a legyőzöttből győztes lett. Küroszt és tetteit kortársai igen nagyra becsülték, és mondák sorát költötték köréje. Már születését is legendás történetek őrzik. Hérodotosznál olvashatjuk a következő változatot:

a médek királyának, Asztüagésznek álmait álomfejtői úgy magyarázták, hogy leányának születendő gyermeke fogja megdönteni uralmát, aki egész Ázsia ura lesz. Asztüagész megparancsolta, hogy a gyermeket öljék meg. A méd anyától és a perzsa Akhaimenész nemzetségéből származó Kambüszésztől született fiúcskát, Küroszt egy pásztor titokban fölnevelte. Tíz évvel később a gyermek — egy panasz kivizsgálása során — a király elé került. Asztüagész kezdetben örömmel, később félelemmel ismerte fel halottnak tudott unokáját. Újból álomfejtőihez fordult és tanácsot kért, mitévő legyen. A válasz megnyugtatta: Kürosz nem fenyegeti trónját. Visszatérhetett valódi szüleihez Parsz tartományba. Az álomfejtők jóslata nem vált be. A katonai arisztokrácia Kürosz köré gyűlt és a médek közül is sokan mellé álltak. A perzsák Parszargadájnál döntő győzelmet arattak a méd király serege fölött. Így a médek lettek a perzsák adófizetői. Kürosz nem érte be ennyivel, s a közvetlenül szomszédos államokat is elfoglalta és adófizetőivé tette. Ezután a legendás gazdagságú Lídia ellen vonult. Lídia királyának, a gazdag Kroiszosznak (Krózos) emlékét is őrzik szólásaink. Ugyancsak Hérodotosznál olvashatjuk a következő történetet. Kroiszosz hatalmas csomagokkal felmálházott követséget küldött Delphoiba, hogy a busás ajándék fejében jóslatot kérjen. Az ókor leg híresebb jóshelye azt a választ küldte, hogy meg fog dőlni egy birodalom, s helyén egy még virágzóbb fog fölemelkedni. Kroiszosz elégedett volt a válasszal, úgy vélte, csak ő győzhet, s azután még gazdagabb lesz. A jóslat elég tág értelmű volt, s be is igazolódott, csakhogy Kürosz seregei győztek, s Kroiszosz országa is a perzsák adófizetőjévé vált. Kürosz gyorsaságával és mozgékony seregének hadi fölényével győzött, s a győzelemmel az ókor leggazdagabb aranylelőhelyét is magáénak tudhatta.

Kürosz a szomszédos területek meghódításával megalapította az óperzsa birodalmat. A hagyomány szerint az uralkodó a meghódított területeken élő népeket sem vallásuk gyakorlásában, sem ünnepeik megtartásában nem korlátozta. A Biblia szerint Babilonba való bevonulása után

szabadon engedte a zsidókat és más „fogságban” élő népeket, véget vetve kényszerű rabságuknak. Templomaik újjáépítését is engedélyezte. Azáltal, hogy nem kényszerítette a leigázottakat a perzsa szokások átvételére, szövetségeseivé tette őket. Székvárosának a soknyelvű Babilont tekintette, amelyről Sztrabón azt írja: Babilonban a világ minden nyelvén beszélnek, a világ minden országából valók lakják. Kürosz fő tartózkodási helye azonban Parszargadáj volt, a perzsa tartományi székhely. Itt építtette fel palotáit. A palotaegyüttes bejárata egy négyszögű csarnok volt, amelyet oszlopok sora tartott, s kívülről két óriási szárnyas bika őrzött. Az egységes tájolású épületek egymástól néhány száz méterre épültek. Építészeti megoldását tekintve Kürosz palotájának nagyterme a legeredetibb. A mennyezetgerendákat oszlopok sora tartotta, a külső homlokzatot pedig oszlopos tornácok tagolták, a terem ezáltal kinyílt a négy világtáj felé. A tornácok fölött emelkedett az oldalfal, amelyeket ablaknyílások tagoltak. Így a belső tér felülről kapott fényt. Ezt az építészeti formát nevezzük „apadáná”-nak.

Parszargadájban találjuk Kürosz sírját is, formai megoldása egyedülálló. Felfelé keskenyedő, hatlépcsős emelvény, a hetedikén áll maga a sírkamra. Az építészeti elv emlékeztet a zikkurátukéra, újdonságként hat azonban a sír emberi léptéke. Sztrabón a Nagy Sándor seregében harcoló katonára, Arisztobuloszra hivatkozik az építmény leírásakor. A szemtanú a sűrű fák között elrejtett sírkamrában aranyágot, egy serlegekkel megrakott asztalt, aranykoporsót, sok ruhát és drágakövekkel kirakott ékszeret látott. Hiába állítottatott őrséget Nagy Sándor, egy későbbi szemtanú már csak a szétvert asztalt s az összetört koporsót találta. A sírt feldúlták és kirabolták.

Küroszt elsőszülött fia, II. Kambüszész követte a trónon. Másodszülött fia, Bardija is nagy kiterjedésű tartományok ura lett, de II. Kambüszész félt, hogy esetleg király akar lenni, s — a hagyomány szerint — titokban megölette öccsét. Régészeti leletek tanúsága szerint már Kürosz elkezdte a birodalom határainak megerősítését katonai tele-

pülések létesítése révén; Kambüszész folytatta e művet. A király, nagy sereget gyűjtve össze, Egyiptom meghódítására indult. Egyiptomot minden oldalról természetes határ, szinte áthatolhatatlan sivatag övezte. Kambüszész körültekintően szervezte meg támadását; a sivatag beduin törzseivel szövetséget kötött, s azok élelemmel és vízzel telt tömlőkkel látták el a perzsa sereget. Győzelme után Kambüszész Egyiptomot perzsa fennhatóság alá vonta. Felöltötte a fáraó viseletét, az Alsó- és Felső-Egyiptomot jelképező gyűrűvel együtt. Ezek után a Földközi-tenger egyik leggazdagabb városa, a főníciai Karthágó ellen vult. A perzsa hadseregben ekkor már nemcsak perzsák, hanem a leigázott népek katonái is harcoltak. A leigázott kisázsiai, főníciai városok katonái alkották a hadiflottát is, amelyet most a testvérváros megtámadására mozgósítottak. A katonák megtagadták a harcokban való részvételt. Kambüszész így kénytelen volt a szárazföldi útvonalat választani. Ezúttal a sivatag győzött, 50 000 katonát temetett be a feltámadt homokvihar. Kambüszészt ezután egyremásra érték a kudarcok, s mielőtt perzsa területre ért volna, Szíriában meghalt.

A birodalom nem várta csendben ura visszatértét. Kudarcai hírére egymást követték a felkelések. Egy Gaumáta nevű mágust, aki Bardijának (görög nevén Szmerdisz), a király testvérenek, tehát törvényes utódjának adta ki magát, Parszargadájban királlyá koronázták. Ekkor lépett fel Dareiosz, aki Kambüszész mellett harcolt Egyiptomban. Hat főúrral szövetségbe kötődött Gaumáta uralmát, és megölette. Dareiosz a királyi családhoz tartozott, ha nem is egyenes ági leszármazottként, de törvényes örökösként. Megkoronázása után a birodalom szervezéséhez fogott, amelynek során számos nehézségbe ütközött, hiszen Gaumáta hároméves adómentességet ígért és hadinyugvást rendelt el. Az egyiptomi hadjárat alatti lázongások is arra figyelmeztették a királyt, hogy hatalmas birodalmát igen laza szálak kötik csak össze. A kiskirályok minden ingadozásra utaló hírre felkelésekkel válaszoltak. Dareiosznak, az ókor egyik legügyesebb és legkövetkezetesebb

uralkodójának szigorú intézkedéseket kellett hoznia. Tartományokra, szatrápiákra osztotta a birodalmat, amelynek határai nyugaton a Hellészpontosz (mai Dardanellák), a Földközi-tenger, délen az Arab-félsziget sivatagai és a Perzsa-öböl, keleten az Indus folyó, északon az Oxusz és a Jaxartész, az Aral-tó, a Kaszpi-tenger, a Kaukázus és a Fekete-tenger voltak. A szatrápiák élére szatrapákat, tartományfőket nevezett ki, akik gyakran a királyi család tagjai voltak. Elsődleges feladatuk az adók behajtása és azoknak az államkincstárba való eljuttatása volt. Média évente 100 000 ürüt, 4000 öszvért küldött, Arménia 30 000 csikót, Kilikia 365 fehér lovat juttatott el a székvárosba. Egyiptom az adó fejében a megszálló hadsereget, 120 000 katonát volt köteles eltartani. Más tartományok természetben és nemesfémekben fizették meg az adót. A 3 millió négyzetkilométernyi területéről beérkezett adók összege évenként elérte a 19 000 kilónyi aranyat.

A szatrápiában a második ember a király jegyzője volt; felügyelt mindarra, ami a birodalomban történt, s tudósította róla a királyi udvart. A harmadik tisztséget a katonai megbízott töltötte be. A három személy kiválasztásában a legfontosabb szempont az volt, hogy inkább ellenségei, mint jóakarói legyenek egymásnak; ez kizárta az összeesküvés lehetőségét. Létezett egy különleges alakulat, amely a „Király Szemei”-ből és a „Király Fülei”-ből állt. Váratlanul jelentek meg a szatrápiákban, ahol mindent felülvizsgálhattak. A legnagyobb úr mégis a szatrapa volt, aki királyi címet is viselt, innen ered a Nagy Király másik titulusa, a Királyok Királya, Sáhansáh elnevezés.

Dareiosz nagy hangsúlyt fektetett a hadsereg megszerzésére is. A testőrséget a 10 000-es létszámú ún. halhatatlanok alkották. Ők vigyázták az udvar békéjét, s ők harcoltak a király közvetlen közelében. A közrendűek a perzsák és a médek voltak. A harmadik katonai rendet a meghódított területek által kiállított hadsereg képezte. Hérodotosz elismeréssel írt a perzsa katonákról. A perzsa ifjak 20 éves korukra képzett katonák voltak, katonáskodniuk 50 éves korukig kellett.

A birodalom szövevényes adminisztrációja úthálózat kiépítését tette szükségessé. A Perzsa-öböl és a Földközi-tenger partja 93 nap járóföldnyi távolságra volt egymástól. Az úthálózat az ókori viszonyokhoz képest hihetetlenül közel hozta egymáshoz a két végpontot. Bár a „királyi út” katonai céllal épült, a kb. 3000 kilométernyi utat az utazók is igénybe vehették. 25 kilométerenként pihenőállomások gondoskodtak élelemtől és pihent lovaktól. A perzsa futárok legendás gyorsaságukat valószínűleg a jól kiépített úthálózatnak is köszönhették. A kereskedelem fejlődésének is kedvezett a könnyen-járhatóság, de a Dareiosz által veretett aranypénz, a dareikosz bevezetése is nagy jelentőségű volt.

Dareiosz tetteinek megörökítésére megalkotta az óperzsa ékírást, a kancellária nyelve azonban az arámi, a Közel-Keleten általánosan használt nyelv volt. Ezen írták a rendeleteket, s az államkincstár feljegyzéseinek nagy részét is.

Dareiosz székhelyének Szúzát s a méd Ekbatánát (a mai Hamadán) tekintette. Szúzában építtetett palotájáról egy háromnyelvű (elámi, babiloni és óperzsa) felirat számol be. E rövid szöveg is a birodalom szervezetségét bizonyítja. Az építkezéseken a tartományok mesterei (babiloniaiak, akik a mázas téglával való burkolás szakemberei voltak, egyiptomi és szardeiszi kőfaragók, méd és egyiptomi aranyművesek) egymás mellett dolgoztak. Az építési anyagokat a birodalom különböző tartományaiból hozták: a cédrusfa-gerendákat Libanonból, az aranyat Lídia fővárosából, Szardeiszből, az ébenfát és ezüstöt Egyiptomból, az elefántcsontot Indiából.

Sztrabón leírása szerint a nyári hőség Szúzában elviselhetetlen volt, s a rezidencia számára alkalmasabb helyet kellett keresni. A választás a Pársz tartománybeli Perszopoliszra esett. (A hely elnevezése a görögöktől származik, jelentése: a perzsák városa.) Az építkezést Dareiosz közel 60 évvel a görögök Akropoliszának építése előtt kezdte el. Az épületegyüttes a mai Siráz felől könnyen megközelíthető volt, semmiféle természetes akadály vagy mesterséges

erődítmény nem védte. Perszeopolisz, úgy látszik, inkább reprezentatív székhelynek, semmint hivatalos fővárosnak épült. Kultikus rendeltetése is volt, itt tartották a perzsák legnagyobb ünnepét, a tavaszi napforduló tiszteletére rendezett ünnepségsorozatot. A „Nou-ruz”, máig is a legnagyobb perzsa ünnep, a mi naptárunk szerinti március 21-ére esik. Ekkor születik az új Nap, vagyis e naptól kezdve növekszik a Nap ereje, ettől a naptól számítják az új évet. (A Nou-ruz szó szerinti jelentése: Új Nap.) A király ekkor fogadta a szatrápiák képviselőit és az idegen országok követeit. A több napos ünnepségsorozatra érkezőket hatalmas díszsátrakban szállásolták el, amelyeket a 135 000 m²-es feltöltött teraszon állítottak fel. Azokat a sátrakat pedig, amelyek nem fértek el itt, a mesterséges teraszt körülvevő sík vidéken helyezték el. A perszeopoliszi Apadána — a fogadócsarnok — bejáratához hatalmas, több mint száz lépcsős feljáró vezet. A lépcsők homlokfalát domborművek díszítik. Ezek a tartományok küldötteit ábrázolják, akik ajándékokat hoznak az ünnep alkalmából. A másik feljáró mentén méd és perzsa testőrök kőbe faragott sora kíséri a lépcsőn felfelé haladót. Vállukon átvettett íjat és tegez, rövid kardot és hajítólándzsát viselnek. A 3600 m² alapterületű, rendkívül díszesen kialakított csarnok gerendás mennyezetét 36 oszlop tartotta. Az oszlopok egyenként közel húsz méter magasak voltak. A fogadótermet három oldalról oszlopos tornácok vették körül, mennyezetét oroszlán-, bika-, ember- és sasfejen végződő oszlopok tartották. A terem déli oldalához szobák hosszú sora kapcsolódott. A szinte oszloperdőbe érkező belépő egy oroszlánokon nyugvó trónust látott. A királyi trónszék sokkal magasabban állt a belépőnél, s fölötte az istent, Ahuramazdát jelképező szárnyas napkorong lebegett, ezzel is hangsúlyozva a király isteni mivoltát.

Dareiosz egy másik kisebb, de sokkal díszesebb fogadótermet is építtetett; ehhez szintén lépcsősor vezetett. Belülről tükörsimára csiszolt márványlapok borították, innen ered a tükörterem elnevezés is. Ezt csak különleges fogadásokra használták.

Dareiosz nemcsak nagyszerű szervező, de kiváló politikus is volt. Udvarában szívesen látott elüldözött királyokat, akiket később katonai segítséggel visszaültetett trónjukra, s így egyre több szövetségest gyűjtött. Híre messze eljutott, gazdagsága, udvarának pompája méltán keltett ámulatot. (Későbbi korok uralkodói is átvették az udvari szokásokat, lemásolták a fényűzés és a protokoll általa kialakított szabályait.) Az egymással állandóan harcban álló görög városállamok gyakran kértek segítséget a perzsáktól. Az északi görög poliszok szövetségeik voltak, és csak Athén és Spárta álltak velük szemben. A perzsák oldalán állni nem számított hazaárulásnak, hanem egy jól szervezett, tökéletesen működő birodalomhoz való tartozást jelentett. A nagy kiterjedésű birodalomnak számtalan előnye volt: a szokottnál nagyobb biztonság, fejlődő kereskedelem. Görög származású orvosa Démokedész is arra biztatta Dareioszt, hogy a görög városállamokat kapcsolja a birodalomhoz.

Dareiosz hadjáratot indított a görögök ellen. A Marathónnál elszenvedett vereség azonban megingatta a birodalom hírnevét. Dareiosz meghalt, mielőtt még egyszer felvonulhatott volna a görögök ellen. Fia, Xerxész követte a trónon, s kegyetlenül vérbe folytatta a Dareiosz halálhírére szerveződött felkeléseket. Bosszúhadjáratot indított a görögök ellen is, s Athént elfoglalva, felgyújtotta az Akropoliszt. Xerxész nem volt olyan előrelátó, mint elődei. A görögök ellen felvonuló seregeit még segítették a kisázsiai városok, de a szalamiszi csúfos vereség után visszavonuló sereg étlen-szomjan, elcsigázva pusztult el.

Xerxész jelentős építményekkel gazdagította Dareiosz palotaegyüttesét. Perszeopolisz bejáratához egy 25 méter hosszú csarnokot építtetett, amelyet szárnyas bikák őriztek. A belépő a kapuzaton áthaladva érkezett a *Százoszlopos csarnok*hoz. A 4600 m² alapterületű óriási csarnokban a végtelenség érzetét a 10-es oszlopsorok perspektívája adta. E csarnokhoz kapcsolódott a hárem, amely négyoszlopos kis lakórészekből állt. Az egyre nagyobb tér lefedéséhez egyre több tartóelemre volt szükség, így az oszlo-

pok szerepe megnőtt. Ezzel összefüggésben az oszlop tagozatai is hangsúlyos szerepet kaptak. A perzsa oszlop-rend, bár részleteiben más művészetekéből merített, összhatásában, méreteiben és arányaiban egyedülálló. Az oszlop lábazata egy hosszúkás hegyes levelek alkotta fordított kehelyforma. Efölött húzódik a tojássor: ezt párnás tag választja el a sűrűn kannelurázott karcsú törzstől, amely az oszlopfejezetbe torkollik. A kettős bika-, oroszlán-, ember- és sasfejú változatokon kívül kettősvoluta záródású oszlopfőkkel is találkozhatunk.

Perszeopolisz építését Xerxész utódai folytatták, akik azonban egyre kevésbé voltak méltók a nagy király címének viselésére. I. Artaxerxész elmerült az udvar cselszövényeiben, II. Artaxerxész már háborúskodni kényszerült öccsével, III. Kürosszal a trónért. Egyiptom gyorsan reagált a belső viszályokra; felkelést szervezett, és i. e. 405-ben elszakadt a birodalomtól. Igaz, III. Artaxerxész uralkodásával, akinek Egyiptomot is sikerült visszacsatolnia, rövid életű fénykor következett; a birodalom azonban már nem tűrt meg erőskezű uralkodót, a királyt megmérgezték. Arsész és III. Dareiosz zárták az akhaimenida királyok sorát. A birodalom ekkorra végképpen meggyengült, a korrupció és az állandó belső villongások felmorzsolták erejét, annyira, hogy a makedón Nagy Sándor néhány év alatt elérte legkeletibb határait és megdöntötte az óperzsa birodalmat (i. e. 331.).

Nagy Sándor Ázsiában szövetségesekre lelt, de számos helyen ellenállásba is ütközött. A zsidóság emlékezve Kürosszra, aki kiszabadította őket a babiloni fogságból, most sem pártolt el a perzsáktól. Felkelést szerveztek; bukása után a megtorlás elől néhány százan rejtekhelyen húzódtak meg, kincseiket és okmányaikat is odamenekítve. (Ezek megtalálása Wadi Daliyeh-ben az utóbbi évtizedek talán legszenzációsabb régészeti feltárása volt.) Nagy Sándor lemészároltatta őket, s tovább folytatta hódító hadjáratát. III. Dareiosz fölött aratott végső győzelme megnyitotta a perzsa birodalom tartományaiba vezető utat; övé lett a legendás híró Perszeopolisz is. Ami addig csak

legenda volt, most valóság lett. A katonák saját szemükkel láthatták az aranylemezekkel borított, fából ácsolt menyezeteket, az aranylemezzel bevont hatalmas oszlopokat, a paloták színes csempeborításait, belső termeit, a szőnyegeket, amelyek a színes kövekből kirakott padlózatot borították. A makedón és görög katonák bevonulása után nem sokkal tűz ütött ki. Terjedését segítették a nehéz függönyök és a falakat borító kárpitok. A tűz megolvasztotta az arany és rézarany borításokat. A katonák fáklyákkal indultak a palotáktól távolabb eső kincstár keresésére, hogy az akkori világ legnagyobb birodalmának felhalmozott kincseit megtalálják. Még ki tudták hordani az ékszereket, drágaköveket, s azután elhagyták a város területét. Perszeopoliszban csak a lángoknak ellenálló kőépítmények maradtak meg. Ezeket az évszázadok alatt vastag homokréteg borította be, amely eredeti szépségükben őrizte meg számunkra a domborműveket s a paloták más maradványait.

Nagy Sándor uralma olyan nagy jelentőségű volt a makedónok számára, mint Kürosszé a perzsák számára. Megnyitotta egy új, addig ismeretlen világ kapuját. Nagy Sándor számos várost alapított Ázsiában, letelepítve a görög és makedón katonákat. Előnyben részesítette azokat, akik ázsiai nőt vettek feleségül. Ő maga is szívesen hordott perzsa ruhákat, ékszereket, s perzsa király lányát vette feleségül. Az ókor legfényesebb esküvőjeként tartják számon a szuzai esküvőt, amelyen több ezer görög és makedón katona kötött házasságot. Nagy Sándor célja az volt, hogy szorosabbra fűzze a görög—makedón és perzsa kapcsolatokat. Az egymás mellett élő két kultúra összeolvadásának a következménye az a művészet, amelyet hellenizmusnak nevezünk.

A hellenizmus kialakulásában fontos szerepet játszott egy új népcsoport is, a pártusoké. Pártia az Akhaimenida birodalom adófizető tartománya volt. Ezt a tartományt foglalta el egy magát szkítának nevező népcsoport, átvéve a helyi lakosság nyelvét és kultúráját. A laza szerkezetű steppei törzsszövetségek itt szoros kötelékű faluközösségekbe tömörültek. A pártusok királyai az arszakida di-

nasztiából származtak. Ez a dinasztia az i. e. III. századtól az i. sz. III. századig uralkodott, s egyre nagyobb területet mondhatott magáénak. Nagy Sándor halála után a Sze-leukosz Nikator, Babilon szatrapája által alapított sze-leukida dinasztia Egyiptom és Kisázsia kivételével uralma alá vonta a régi perzsa birodalmat. Azonban a fokozódó zavargásokat kihasználva több szatrapa önálló királyságot szervezett, s a birodalom széthullott. A gyenge utódállamok rovására a pártusok terjeszkedni tudtak. Pártia föld-rajzilag fontos helyen feküdt: a szárazföldi kereskedelmi útvonalak egy része az ő területükön vezetett keresztül. Az utak felügyelete, a karavánok adóztatása biztos kereskedelmi forrást jelentettek a pártusok számára. Erre vezetett el az ókor legfontosabb útvonala, a selyemút is, amely összekötötte Kínát a Nyugat nagy államalakulataival. Terjeszkedésük következtében a pártusok összeütközésbe kerültek Kisáziában a kelet felé előrenyomuló római birodalommal. A Crassus vezette rómaiak a döntő csatát Carrhae-nál vívták meg a pártusok ellen. A római katonákat meghökkentette az ellenség zászlóinak fémes csillogása; selyemzászlók voltak, s a selymet a rómaiak akkor még nem ismerték. Zavarba ejtette őket a pártusok szokatlan harcmodora is. A kietlen steppén edzett lovasság legyőzhetetlennek tűnt a merev felállású római légiónak számára. A pártusok visszavonulást színleltek, majd gyors támadásba csaptak át, s ahogy Plutarchos írja, az idő csak a római légiónak felbomlására volt elegendő, újbóli csatarendbe való állításukra már nem. Az ütközetet rettenetes öldöklés fejezte be. Eredményeképpen pedig a pártusok továbbra is megtarthatták az Arméniával, Indiával és Kínával folytatott kereskedelemben monopolisztikus helyzetüket, birodalmukat növelve egyre több görög várost foglaltak el.

A pártus művészet híven tükrözi ezt az etnikai sokféleséget. A megmaradt, görög stílusjegyeket viselő szobrok tanúsága szerint a férfiak pártus viseletben jártak, a nők a görög szokásoknak megfelelően öltözködtek. A pártus birodalom területének legnagyobb részét a valamikori

óperzsa birodalom alkotta, s így fémművességük is egyenes folytatása az Akhaimenidák művészetének. A pártusok azonban már rekeszes technikájú nemesfém tárgyakat is készítettek, amelyek mintáit az ókori Kínában találhatjuk meg.

Építészetükben a Belső-Ázsiából hozott hagyományok folytatódnak. Szemben a perzsa és görög építészettel, amely a sokoszlopos, egyenes lezárást alkalmazta, a pártusok kupolával fedték le épületeiket. Építészetük egyik legzetes eleme az ejvan: hangsúlyos, hosszhasas jellegű bejárat, amely a központi udvarra vezet. Ez az íves bejárat forma évszázadokon át fennmaradt. A pártusok a kőboltozatok építésében is újszerűt alkottak, de a boltozási technikát végül a szászánidák fejlesztették ki.

A szászánida dinasztia magát büszkén perzsának, az Akhaimenidák törvényes leszármazottjának vallotta. Ennek bizonyítására számos könyvet írtak. A Szászánida dinasztia alapítóját — elődeihez hasonlóan — álombeli jóslat juttatja uralomra. A jóslat szerint a Dareiosz nemzetségéből származó Szászán pásztor, vagy annak fia lesz a világ ura. Szászán fia, Ardasír, valóban teljesíti e küldetést.

I. Ardasír a pártus seregek fölött aratott győzelmével megalapította a Szászánidák birodalmát. A Szászánidák minden cselekedetükben az Akhaimenidákhoz akartak hasonlítani. Céljuk a régi dicsőség feltámasztása volt. Míg a pártusok birodalma alig nyúlt túl a mai Irán területén, a Szászánidák elfoglalták Kisáziát, mint hajdan Kürosz, s ha rövid ideig is, Egyiptom urai is voltak. A jól jövedelmező kereskedelmi útvonalak felügyelete így a Szászánidákra hárult, s a haszon az ő kincstárukat gyarapította. A kereskedelmi utak ellenőrzési jogának megszerzéséért újból föllángoltak a háborúk. A római birodalom nagy ellenfele ettől kezdve a szászánida birodalom lett.

I. Sápúr a római Valeriánus seregével ütközött meg. Győzelméhez a rómaiak számára szokatlan harcmodor is segítette. A szkíták, majd a pártusok is bőrből készült pikkelypáncélzatban harcoltak. Páncélt öltött a szászánida

hadsereg is, de súlyos vaspáncélt. A nehéz fegyverzetű, vasból kovácsolt, lovast és lovát egyaránt beborító páncélzatba bújt harcosok erődszerűen, sebezhetetlenül hatoltak előre. A velük szemben álló római katonák rövid kardjukkal és lándzsájukkal tehetetlenek voltak. Sápúr győzelmeit a bisápur sziklákon domborműveken örökítette meg. Az egyiken a király eltapossa a legyőzött Valerianust. A rómaiak feletti újabb, edessai győzelmét egy hatalmas, homorú sziklafal hirdeti, amelyen egymás alatt négy mezőben vonulnak fel győzők és legyőzöttek. A szászánida királyok igyekezete, hogy hasonlóvá váljanak az Akhaimenidákhoz, abban is tükröződik, hogy palotáikat és más reprezentatív építményeiket a régi dicsőségek színhelyein emeltették. Az akhaimenida királyok díszes bejáratú sziklasírisztaikat Nakse-Roszem kimagasodó hegyoldalaiba vájtatták. A Szászánidák ezekre a falakra vésték a legnagyobb győzelmeikről tanúskodó domborműveket, amelyeken a legyőzött uralkodók térdre ereszkedve hódolnak meg a győztes király előtt. A győzelmi ábrázolások mellett invesztitúra (beavatási) jelenetek is láthatók itt, amelyeken a Nagy Isten, Ahuramazda átnyújtja a királyság szimbólumát az új uralkodónak.

A Szászánidák firuzábádi palotája a világi építészet egyik remeke. Alaprajza zárt téglalap, ennek hosszirányú tengelyéhez kapcsolódnak az oldalsó helyiségek, a lakószobák. A pártusoktól már ismert ejvánon keresztül jutunk a négyzetes alaprajzú, dongaboltozatos kupolával fedett trónterembe. Korábban is sok részletelemével találkozhattunk már, de a palota mint szerves egység csak a szászánida időszakától kezdve lett követendő példa.

Szent helyként tisztelt forrás közelében helyezkedik el Táke-Bosztán. A forrás és környéke évezredek óta kies hely volt, mint már akkád és más mezopotámiai bronztárgyak is tanúsítják.

A szászánida királyok is emlékműveket faragtattak Táke-Bosztánban. A helyenként kis tavacskává szélesedő víztükör még pompázatosabbá teszi a domborművekkel gazdagon díszített íves bejáratú sziklabarlangokat. II.

Huszrau, aki idegen seregek segítségével foglalta el apja trónját, uralkodása idején számos ütközetben győzött (innen ered állandó jelzője, a Parvéz = Győztes). Győzelmeinek megörökítésére egy 7 és fél méter széles és közel 7 méter mélységű barlangot vájtattott. A belépő a szemközti 9 m magas falon láthatja, amint a király két főisten között áll; e jelenet alatt pedig már teljes harci díszben, nehéz páncélöltözetben harcra készen ül kedvenc lován. A szikladombormű-együttest mozgalmas vadászjelenetek egészítik ki. Számos király választotta még ezt a helyet mementó állítására; alig találunk itt sima, faragatlan falakat, léptenyomon győzelmet ünneplő királyábrázolásokra bukkanunk. Évszázadokkal később a perszeopoliszi jeleneteket másoló gazdag faragásokkal is találkozunk itt.

A szászánida kori művészet reprezentatív kultikus építményekkel is dicsekedhet. Az Akhaimenidák vallási gyakorlatáról alig tudunk valamit. A régészeti leletek tanúsága szerint gyakran csak egy tűzoltárnyi, egyenes lezáródású emelvény szolgált a vallás gyakorlásának színhelyül. A Szászánidák uralma alatt a birodalomban sokféle vallás élt együtt: a monofizita egyházhoz tartozó keresztények, zsidók, manicheusok és zoroasztrianusok.

A Szászánidák azonban felismerték, hogy az egységes birodalom megteremtéséhez egységes vallásra van szükség. Az ősi iráni kultuszhoz, a zoroasztrianizmushoz fordultak, annak felélesztését tűzték ki célul. Összegyűjtötték a vallás alapítójának, Zaratusztrának (Zoroaszternek) tulajdonított tanításokat és himnuszokat. E szentírássá nyilvánított könyv az Aveszta.

Zaratusztrának, az ősi iráni vallási képzetek és szertartások első összefoglalójának és megújítójának élete homályba vész. Tanítása a Jó és a Gonosz, Ahuramazda (a Tűz, a Fény és a Jóság) és Anro mainjus (a Sötétség, a Gonoszság és a Rossz) ellentétén alapul. A Jó és Rossz küzdelme kíséri végig az emberiség történetét. A templomok középpontjában álló öröktűzű oltár Ahuramazdát jelképezi.

A szászánida királyok hatalmas tűztemplomokat építet-

tek, hiszen a kultikus szertartások látványos teret igényeltek. A nagyobb tűztemplomok, így a bisapuri közepén is a tűzoltárt kupola fedte le. A 14 méter magas falakkal körülvett négyszögletes teret dongaboltozatos folyosó keretezte.

A tűztemplomok építése, egyre nagyobbá váló alakítása elősegítette a boltozás tökéletesítését. A hatalmas méreteivel lenyűgöző Csahár Kapu (jelentése „négy kapu”) négy ív által megbontott kupolája szinte az egész égboltot tartja.

A Szászánidák uralkodásuk hosszú évszázadai folyamán méltó utódai voltak az Akhaimenidáknak. A birodalom Elő-Ázsia legerősebb állama volt a VI. századig. Míg az Akhaimenidák alatt a föld a Nagy Király birtoka volt, a szászánida-korban már feudális nagybirtokok alakultak ki a királyi birtok rovására. Az utolsó Szászánidák uralma alatt azonban a háborúk és a behajthatatlan adók tömege meggyengítették a birodalmat, amely tehetetlenné vált egy új hódító néppel, az arabokkal szemben.

Az arab hódítás eszmei alapját az iszlám vallás jelentette. A vallások alapítóiról általában igen keveset tudunk, kiletük, életük a legendák homályába vész. Az iszlám igehirdetője, Mohamed azonban történelmi közelségben él, életének minden apró mozzanatát ismerjük. Mekkában született 570 körül, abban a városban, ahol az arabok által ősidők óta tisztelt Kába követ őrzik. Mohamed közel negyven éves, amikor a hagyomány szerint álmában Gábrriel angyal megjelenik előtte és legfőbb prófétává, az isteni kinyilatkoztatások hirdetőjévé avatja. Mohamed vallási tanítása, az iszlám, a mindenk fölé álló egyetlen isten, Allah iránti teljes odaadást hirdeti. Az iszlám híveit moszlimoknak nevezik (ennek a szónak „muzulmán” alakja terjedt el Magyarországon).

Mohamed Mekkában kezdi terjesztetni a tant, eleinte csak szűk családi körben. 622. július 16-án ellenségei miatt a város elhagyására kényszerül, ez a nap a muzulmán időszámítás kezdete. Csak Mohamed halála után kerül sor az általa diktált kinyilatkoztatások összegyűjtésére. Az írásos

feljegyzéseket és a kortársak visszaemlékezéseit tartalmazó szent könyv, a Korán szúrákból (fejezetekből) áll. A próféta halála után kezdődik meg a Mohamed életére, tanításaira és cselekedeteire vonatkozó hagyományoknak (a hadithoknak) az összegyűjtése is. Ezt a gyűjteményt, a szunát, nem minden muzulmán fogadta el maradéktalanul. Mohamed váratlan halála nagy bonyodalmakat okozott, mindenekelőtt az utódlás kérdésében, mert arra vonatkozóan nem hoztak korábban határozatot. Mohamednek, Allah prófétájának első utóda, az első kalifa, az összes muzulmán vallási vezetője egyik feleségének apja: Abu Bakr lett. Míg Mohamed seregeivel az Arab félszigetnek csak a felét tudta befolyása alá vonni, Abu Bakr kalifasága alatt az egész Arab félszigetre kiterjesztette ellenőrzését. A második kalifa a próféta másik apósa, Omár lett. Omár tíz évig vezette az arab seregeket, meghódította Egyiptomot és Észak-Afrika államait.

Az utolsó szászánida király III. Jazdagird, már egy szétesőfélben levő birodalom trónján ült, katonáit már csak láncsal összefűzve tudta az arabok ellen felvonultatni. 641-ben Nehávendnál győztek az arabok, s elbukott egy több mint ezer éves birodalom, amely azonban nem szűnt meg perzsának lenni, nem szűntek meg hagyományai, szokásai.

Az iszlám kezdetben nem kényszerítette a legyőzöttekre az új hitet. Vallási türelmet hirdetett, csak egyetlen törvényt érvényesített a más vallásúakkal szemben: a magasabb adót. (A tiszteletben tartott vallásokat, a zsidóké, keresztényekét Mohamed óta a „könyvvel rendelkező vallásoknak” nevezték.) A nomád életmódot folytató arabok magas szintű kultúrával és művészettel, fejlett államszervezettel találkoztak. S mint annyiszor a történelem folyamán, most is a győzők vették át a legyőzöttek kultúráját, s olvasztották be sajátjukba.

Mohamed utódlása miatt viták robbantak ki az iszlám hívei között. A két jelölt a próféta két veje: Oszmán és Ali volt. A friss vallásközösség két pártra szakadt. Azok, akik Ali siáján (pártján) álltak (innen ered a siita elnevezés),

csak a próféta vérrokonait ismerték el kalifának. A másik irányzat képviselői, a szunniták azt hirdették, hogy a kalifa választható. A szunniták vezetője, Oszmán unokaöccse, Muávija és Ali hívei, a perzsák között fegyveres összetűzésre is sor került. A csata kimenetele már Alinak kedvezett, amikor Muávija cselhez folyamodott; a katonák a Korán példányait tűzték kardjuk hegyére, s Ali megálljt parancsolt: a szent könyv ellen harcolni nem lehet. Az ütközet utáni egyezkedés a két irányzat végleges elszakadásával járt. Hatalmi síkon a szunniták győztek, de az ideológiai harc és szembenállás napjainkig megmaradt, vallási kérdésekben ma sincs egyetértés. A siiták dogmáinak kialakulása más irányba mutat, mint a szunnitáké.

Moávija utódai, az Omajjádok székhelyüket Damaszkuszba helyezték. Fényűző udvarukban azonban már nyoma sem volt a Mohamed hirdette puritán egyszerűségnek.

A meghódított területeken egyre nőtt a hívők száma, ami főleg a kiváltságoknak (pl. az alacsonyabb adónak) a következménye volt. A hívők befogadására a kisebb templomok mellett egyre nagyobb templomtereket, nagy imaházakat, dzsámikat kezdtek építeni.

Mohamed a hetedik napot — amely a zsidóknál és a keresztényeknél a pihenőnap volt —, a gyülekezés napjául választotta. Ezen a napon minden muzulmánnak közös imán kellett megjelennie, a napi öt imádság közül a délit együttesen kellett elvégeznie. Ez a nap a „gyülekezés napja”, „Jaum al Dzsuma” (ebből ered a dzsámi elnevezés), a keresztény naptár szerinti péntek. (Ennek félreértéséből született az utóbbi időkben egyre sűrűbben használt, helytelen „péntek-mecset” elnevezés.)

A hívők a közös ima alkalmából meghallgatták a kalifa beszédét, amely nemcsak vallási, hanem politikai célzatú is volt. A kalifa a mimbárról, a szószékről beszélt. A mimbár lépcsőzetes emelvény, legfelső lépcsője a prófétát illette meg, s a kalifa csak a felülről második lépcsőfokon állhatott. A muzulmán templomokat, szemben a keresztény gyakorlattal, nem szentek tiszteletére építették. A szentek kultusza ugyan az iszlámban is létezik, ugyan-

úgy közbenjáróknak tekintik őket Allah előtt, mint a keresztények Isten előtt, de nem templomokat építenek tiszteletükre, hanem síremlékeiket tekintik szent helynek. Díszes mauzóleumokat emeltetnek a sír fölé, s az sűrűn látogatott zarándokhellyé változik.

Az iszlám egyházi élete a mecsetek köré szerveződött. Kezdetben itt rendezték be az iskolákat is. A szászánida építkezés elvei határozták meg a muzulmán mecsetek építését, hiszen kezdetben csak egy-egy tűztemplomot alakítottak át mecsetté. A korai iszlám kultikus építészetben a tetőszerkezetet tartó oszlopoknak jutott fontos szerep. A későbbiekben a dzsámik kupolával való befedéséhez a pártus és szászánida paloták óriási méretű dongaboltozatos csarnokai szolgáltak előképül. A szászánida művészetben gyökereznek a csúcsíves szerkezetek is. A sarokpárkányok csúcsíves tagolása hívta életre a cseppkőszerűen kialakított sztalaktit boltozatot, amely az iszlám művészet egyik legjellemzőbb ékítménye lesz.

A muzulmán épületek másik jellegzetessége az oromzat ívekkel való tagolása. Az ív kezdetben egyszerű félkörív, majd kialakul a patkóív, amelynek alsó része az oszlopfő kiugró szélére támaszkodik és összeolvad vele. Az egyenes vonalú, ék alakúan záródó ív mellett gyakran találkozunk az ún. számárhátívvel, amely talán a legelterjedtebb megoldás. Az ék alakú ív összezáródása alatt két oldalt behorpad az ív vonala, mintegy támasztékot adva a falat alkotó téglasornak. Az épületek oromzatának díszét kezdetben a téglák változatos berakása adta, de hamar elterjedt a téglát védő színompás csempeborítás is. A szászánida paloták szolgáltak a négy ejvánnal körülvett, központi udvaros elrendezésű dzsámik előképül. Az udvar közepén a rituális mosakodás elvégzésére szolgáló víztartó található.

A szászánida művészet tovább él a textilművészetben is. A virágmintás és a mesészerű állatalakos selyembrokáton azonban feltűnik az arab írás; kezdetben a merev, szögletes kufi írás, ezt váltja fel később a folyondárszerű, lágy vonalú naszkhi írás. A textíliákon és a csempével borí-

tott kupolákon egyaránt gyakran szerepel Allah neve, melyet csak az arab írás ismerője tud megkülönböztetni a növényi indadíszektől.

A fémművesség, a fa- és kőfaragás számára tág lehetőségeket nyújtott a mecsetek belső berendezése. A szent könyv, a Korán gazdagon díszített, és faragott állványon áll a mecset kitüntetett helyén. A szószék, a mimbár is gyakran dús faragású. Választékos ízlés tükröződik a mecset falába épített mihráb díszítésében is, amely egy Mekka irányába mutató, téglalap formájú, kétoldalt féloszloppal keretezett, patkó- vagy számárhátív záródású kölap. A próféta sírját jelképezi és egyben azt a helyet, ahol a próféta mekkai házában ült, amikor vitás kérdésekben ítéletet hozott. A mihráb később félkörívű fülkévé bővült.

A perzsa befolyás, amely az iszlám művészetben eddig is igen hangsúlyos volt, az Omajjádok bukásával és az abbászida kalifák fellépésével tovább erősödött. Az Abbászidák Bagdadot választották fővárosukká, s ezzel az iszlám világ központja földrajzilag is közelebb került az Ázsia kapuját elfoglaló perzsákhoz. Az iszlám birodalom három nagy kalifátusra bomlott; a bagdadi, a kairói és a córdobai kalifátusra. Az ezredforduló táján azonban az iszlám terjesztésében egy új népcsoport vállalt szerepet, a szeldzsuk-törököké. A bagdadi kalifátusban törökök töltötték be a testőrök szerepét, s közelről nyertek bepillantást az udvari viszályokba. A zavargásokat kihasználva, segítséget nyújtottak a szeldzsuk törzseknek, akik ezáltal néhány évtized alatt kiterjedt birodalmat mondhattak magukénak. E birodalom Perzsia egy részét is magába foglalta. Perzsia egyéb területein kis nemzeti királyságok alakultak, amelyeknek urai fényes udvart tartottak. Az egyikről, a Gaznavidák udvaráról a perzsa irodalom egyik legnagyobb alakja Abul-Kászem Manszur életével kapcsolatban olvashatunk. A legenda szerint az udvarban költői versenyeket tartottak, s ezeken részt vett Abul-Kászem is, aki később a Firdauszi, vagyis paradicsomi nevet kapta. A feladat a királyok történetének versbe foglalása volt,

amelyet már korábban a Szászánidák alatt is leírtak. Miután Firdauszi felolvasta több száz soros versét, megbízást kapott az egész Királyok Könyve megverselésére. Egy teljes élet munkája ez a 60 000 párversből, azaz 120 000 verssorból álló, egyetlen versformában írott eposz. A Királyok Könyve a perzsáknak azóta is legkedveltebb olvasmányuk. Teaházakban még ma is zenei kísérettel szavalják a Nagy Királyokról és Rusztamról, a legnagyobb hősről szóló fejezeteket.

Perzsia keleti tartományában, Neisápurban született a perzsa költészet másik kiemelkedő alakja, Omar Hajjám. Elsősorban tudós ember volt, matematikai és csillagászati könyvek egész sorát írta. Méltatlanul ment feledésbe „Eukleidész definícióinak néhány nehézségéről” című munkája. Omar Hajjám költőként is jelentős. Az irodalom a „robái” költőjeként tartja számon. E rövid négysoros, szigorú ritmusban íródott versek rendkívül népszerűvé váltak az európai költészetben is.

Száz évvel később Sirázban született Szádi, a „Bölcsök Bölcsé”, aki az akkori idők leghíresebb egyetemén, Bagdadban tanult. E nagy műveltségű, köztisztelőben álló tudóst a mindennapi élet kérdései foglalkoztatták, választ keresett a társadalmi igazságtalanságokra. Leghíresebb művei a Gulisztán (Rózsákert) és a Busztán (Gyümölcsöskert) című tanköltemények. Szádi eszményképe az erős, virágzó állam volt. (A feudális kiskirályok ugyanis kisebb-nagyobb területeket birtokoltak, s gyakran háborúskodtak egymással határaik védelmében. A Belső-Ázsiából induló, szigorú hadrendben vonuló, kérlelhetetlen mongol–tatár törzsszövetségeket felvonultató Dzsingisz kánnal szemben tehetetlenek voltak. E sámánhitű nomád törzsek Elő-Ázsiát ugyanúgy előzönlítették, mint Kelet-Európát.

A steppei nomád életforma előfeltétele a nagy legelőterület volt. Annyi embert tart el a földterület, ahány állatot képes táplálni. A sok ember tehát a létfenntartás lehetőségét csökkentette. A mongolok nem csupán kegyetlenkedésből öltek, hanem ezzel az életben maradás

parancsoló törvényének is engedelmeskedtek. Az erősített városok csak ideig-óráig tudták feltartóztatni a százezres sereget, valódi ellenállásra képtelenek voltak. Buhara 30 000, Szamarkand 60 000 védője vérzett el a harcokban. A tatárok a tudósok és művészek életét megkímélték, de rabszíjra fűzve elhurcolták őket.

Dzsingisz kán halála után fiai osztoztak a mongolok által meghódított területeken. A mongol kánok iráni uralmának évszázada a mérhetetlen pusztítás utáni lassú éledés időszaka. A felperzselt földeket újra termővé tették, a lerombolt, felégetett városokat újból felépítették és betelepítették.

Más korokhoz hasonlóan, a győzők most is a legyőzöttek kultúráját vették át. Ahogy Rasíd ad-Dín történetíró megjegyzi: „a mongolok, akik eddig csak rabolni tudtak, most megtanultak építeni”. Az államszervezet kiváltságos helyzetet biztosított a feudális uraknak, akik kiskirályokként uralkodtak.

Udvaraikat az ott élő költők, tudósok, építészek szellemi központokká tették. Hafiz, akit Európa talán elsőként fedezett fel a perzsa költők közül, Sirázban született és Sodzsá sah udvarában élt. (A Hafiz név jelentése: aki emlékezetből tudja a Koránt.)

Hafiz ún. „gazaljairól” vált híressé. Ez a könnyed zenei versforma nevét a kecses futású gazelláról kapta. Hafizt azonban nemcsak verseinek nyelvi gazdagsága és sokszínűsége, hanem gondolati mélysége is kiemeli korának költői közül. A magyar irodalom Reviczky Károly fordításai révén már korán felfedezte. Hafiz hatására Csokonai perzsa versmértékben írta „Tartózkodó kérelem” című versét és tanulmányt is írt a költőről.

Hafiz is költött az uralkodó tiszteletére verseket, mégsem hasonlítható a kor „udvari” költőihöz, például Jazdihoz, aki Timurlenk — a Sánta Timur — nagykánnak, az 1390-es évek újabb nagy mongol inváziója hadvezérének udvari költője volt. Jazdi a timurida dinasztia alapítóját, a hírhedten vérengző uralkodót „kegyes személynek” nevezi egyik versében, aki „Isten irgalmát gyakorolja itt a

földön”. Ez a „kegyes uralkodó” 70 000 siitát végeztetett ki Iszfahánban, s koponyáikból piramist rakatott.

A mongol hódítással egyidőben lendült fel a miniatúra-művészet. Kéziratok terjesztésével már a szászánida Perzsiában találkoztunk, a manicheisták hittérítésekor. A „könyv vallása” hirdette azt, hogy a tanítást írásban kell terjeszteni. Híveik közül a kiválasztottak feladata volt a könyvek írása s gazdag díszítése. A manicheisták magas szintű könyvművészetet vittek magukkal Belső-Ázsiába, ahová a Szászánidák üldözései elől menekültek. A könyvek illusztrálása olyannyira elterjedt, hogy a tudományos műveket és a költeményeket is miniatúrákkal illusztrálták. Perzsiában eddig is készültek igényes kéziratok, de mint önálló művészeti ág csak akkor alakult ki, amikor a mongolok hadjárata révén az immár „élő hagyomány” felerősödött. Egyre-másra alakultak a könyvkészítő műhelyek, egy-egy mester körül iskolák alakultak ki. Egy miniatúrán többen is dolgoztak. Más volt a szépíró, a fehér festékkel előrajzoló, más volt a színező és az aranyozó.

A reneszánsz Európa nagy tisztelettel gyűjtötte kelet mesés kéziratait. Egy-egy könyvtár rangját emelte a benne található arab és perzsa munkák nagy száma. Európa szívesen vásárolta a csodás keleti szőnyeget is. A csomózott szőnyegek hazája Perzsia. A kézművesek szőnyegkészítő műhelyekbe csoportosultak, de minden nő értett a szőnyegcsomózáshoz is. A szőnyeg kedvelése a nomád életforma emlékét idézi; könnyen szállítható, meleg takaró, a legjobb társ a homoksivatagban.

A mongol uralom 120 éve viszonylagos nyugalomban telt el. Ekkor új hódítók jelentek meg, az oszmán törökök, akiknek Szelim vezetésével nagy területet sikerült kiszakítaniuk Perzsiából. Szelimet a magyar történelemben is jól ismert II. Szulejmán követte a trónon.

A szafavida dinasztia alapítója, Abbász sah az első, aki nagyobb területeket tud visszahódítani a törököktől. Fővárosává Iszfahánt teszi, s ettől az időszaktól kezdve huza-mosabb fegyvernagyvadás következik be az országban. Iszfahán majd kétszáz évig főváros, s ezalatt színpompás

épületekkel gazdagodik. Itt láthatjuk az iszlám művészet legtokéletesebben megmaradt építményeit: a Nagy Mecsetet és a Lotfolláh mecsetet.

A Szafavidák uralmának két évszázada a nemzeti önállóság megerősödésének kora; ennek a keleti határon benyomuló afgán törzsek vetettek véget. A velük szemben fellépő Nadir sah hadjáratait az angolok készséggel támogatták. Angliát a perzsákkal kötött egyezmény helyzeti előnyhöz juttatta az ellenséges cári Oroszországgal szemben. A kádzsár dinasztia uralkodása alatt egyre erősödött az angol befolyás, s az ország félgyarmati sorba való süllyedését idézte elő. Az olcsó import áruk beözönlése lelassította a helyi kézműipar fejlődését, s egyre jobban megbénította a kereskedelmet. A nagyhatalmi érdekek kereszt-tüzében elszegényedett ország egyre inkább függő helyzetbe került. Napóleon a perzsák szövetségét kereste a cári Oroszországgal szemben, amely a melegtengeri kikötők megszerzéséért akarta érdekkörébe vonni Perzsiát. A különböző területekért folyó perzsa—orosz háborúk kedvezőtlen békefeltételekkel végződtek, s végül a nagyhatalmak érdekszférákra osztották fel az országot. A kudarcral végződő iráni forradalmi megmozdulások is épp csak felcsillantották annak reményét, hogy Perzsia önálló állammá szerveződhessék.

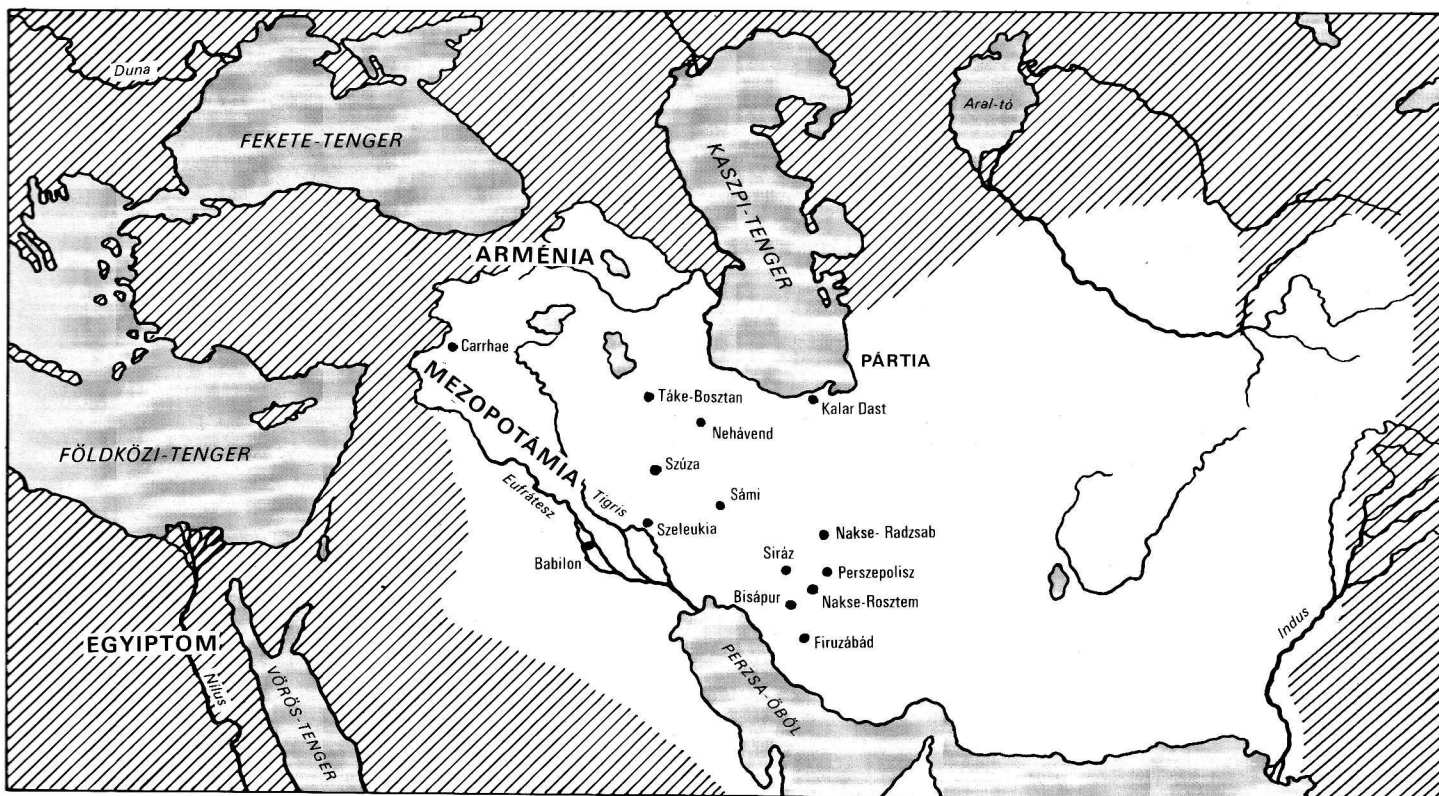
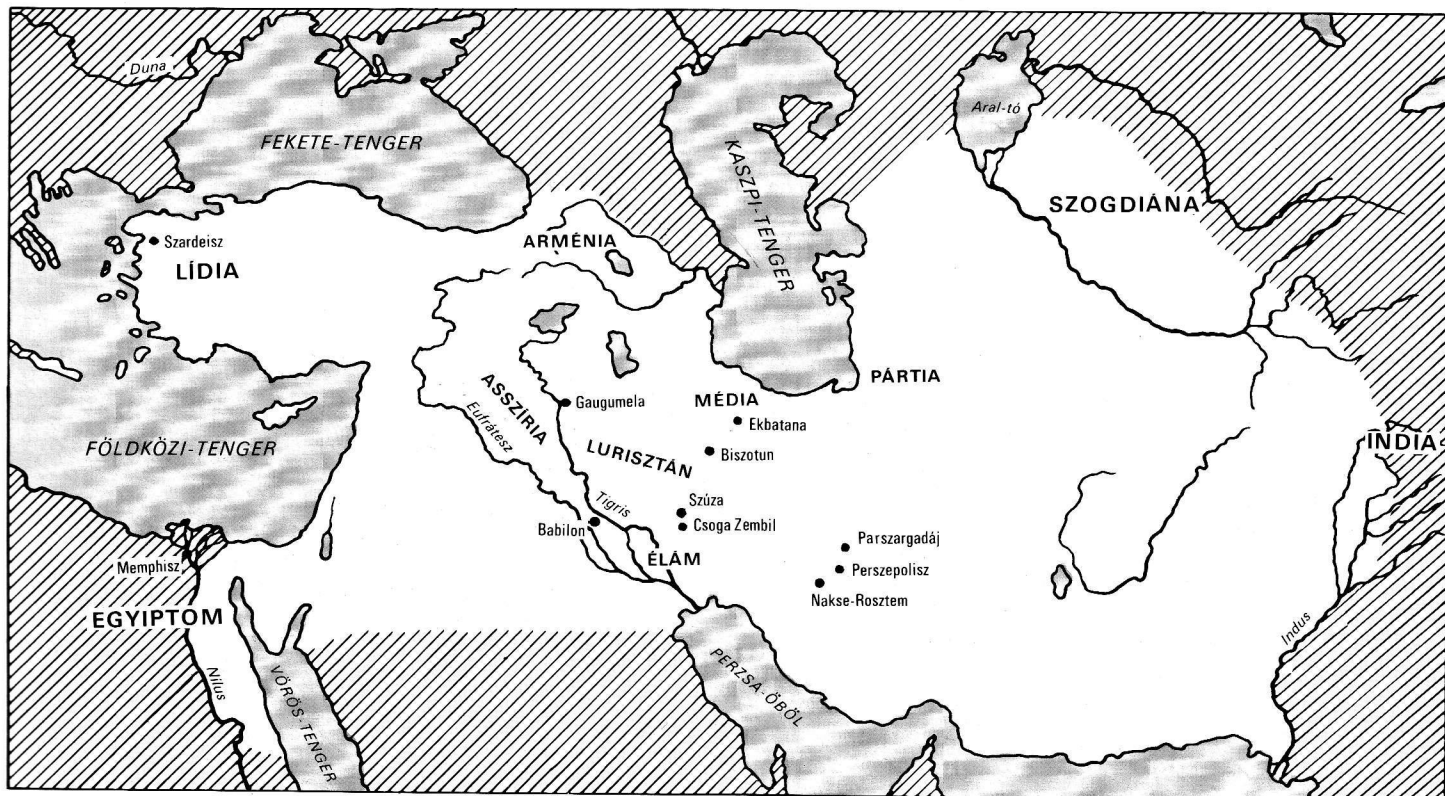
A XX. század első évtizedétől a feltárt olajmezők miatt Perzsia egyre inkább a nagyhatalmak érdeklődésének előterébe került. De éppen ez, az olaj kitermelésének szorgalmazása és a többi gazdasági ág súlyos elhanyagolása egyre kiszolgáltatottabbá tette az országot. Kifejeződött ez a függőségi állapot a művészeti életben is. Szinte minden ágában Európa szolgai másolása terjedt, pusztán utánzatok még csak szervesnek sem mondható átvételek születtek.

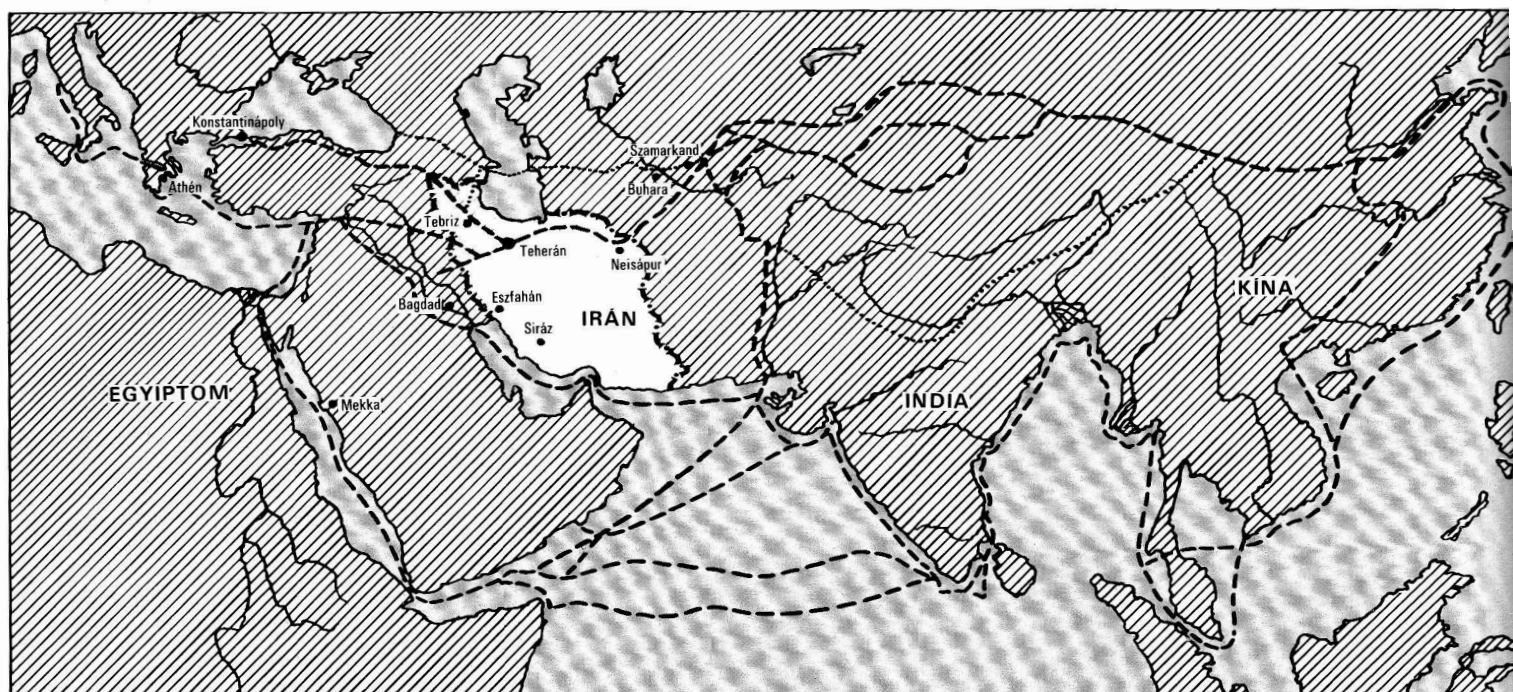
1926-ban a katonai puccsal hatalomra jutott Reza Pahlavi sah-há koronáztatta magát. A második világháború alatt fiára, Mohamed Reza Pahlavira ruházta trónját; az ő uralmát döntötte meg a Homeini imám vezette Iszlám Köztársaság kikiáltása. De ezzel már napjaink történetéhez érkeztünk.

Dareiosz biszutuni sziklafeliratán arra figyelmeztet: „Te, aki majd olvasod ezt a feliratot, amelyet írtam, vagy látod ezeket a képeket, ne pusztítsd el őket! Amilyen erős csak leszel, olyan derekasan véd meg őket.”

A megőrzés egyik modern módszere a fényképezés is. Gink Károly felvételeinek készítése óta több év telt el. Ez alatt az idő alatt földrengés rázta meg Tebriz környékét, ledöntve a városfalat, amelyet a kötetben szereplő fénykép még megörökített. Megmozdult a föld képletesen is, óriási változások egész sorát idézve elő.

1. Az Óperzsa Birodalom, i. e. VI—IV. század
2. A Szászánida Birodalom, i. sz. III—VII. század

3. A mai Irán és térsége

IDŐRENDI TÁBLÁZAT

i. e. 669—629.	Assur-bán-apli asszír király uralma	i. sz. 226.	I. Ardasír megdönti a pártus uralmat
kb. i. e. 640—600.	I. Kürosz uralma	i. sz. 260.	I. Sápúr legyőzi a római Valeriánust
i. e. 600—559.	I. Kambüszész uralma	i. sz. 309—379.	II. Sápúr uralkodása. Vezetésével elfoglalják a Szászánidák Dél-Mezopotámiát és Arméniát
i. e. 585—550.	Asztüagész uralma	i. sz. 531—578.	I. Huszrau uralma
i. e. 559—529.	II. Kürosz uralma	i. sz. 590—627.	II. Huszrau Parvéz uralma
i. e. 547.	II. Kürosz meghódítja Lídiát	i. sz. 632—651.	III. Jazdagird uralma
i. e. 539.	II. Kürosz elfoglalja Babilont	i. sz. 570 körül	Mohamed születése
i. e. 529—522.	II. Kambüszész uralma	i. sz. 632.	Mohamed halála
i. e. 525.	II. Kambüszész meghódítja Egyiptomot	i. sz. 632—634.	Abu Bakr kalifasága
i. e. 522—486.	I. Dareiosz uralma	i. sz. 634—644.	Omár kalifasága; Szíria és Egyiptom elfoglalása
i. e. 522.	I. Dareiosz legyőzi Gaumátát	i. sz. 642.	Arab győzelem Nehávendnál
i. e. 519.	I. Dareiosz a görög városállamok ellen indul, veresége Marathónnál	i. sz. 644—656.	Oszmán kalifasága
i. e. 486—465.	Xerxész uralma	i. sz. 656—661.	Ali kalifasága
i. e. 480.	Xerxész győz a thermopülei csatában, vereséget szenved Szalamisznál	i. sz. 661.	Muávija megalapítja az omajjád kalifák dinasztiáját
i. e. 405.	Egyiptom elszakad az Óperzsa Birodalomtól	i. sz. 750—1258.	Az Abbaszida kalifák uralkodása
i. e. 335—330.	III. Dareiosz uralma	i. sz. 909.	Kairó önálló kalifátus
i. e. 331.	Nagy Sándor Gaugamélánál legyőzi III. Dareiosz seregét	i. sz. 929.	Córdoba önálló kalifátus
i. e. 335—323.	Nagy Sándor uralma	935—1055.	A Bujidák dinasztiájának uralma Perzsia nyugati részén
i. e. 312.	A szeleukida birodalom és más kiskirályságok kialakulása az Óperzsa Birodalom területén	977—1187.	A török eredetű Gaznavidák uralma Perzsia keleti részén
i. e. 214—196.	I. Ardaván uralma	934?—1020.	Firdauszi
i. e. 194—199.	A pártusok elveszítik Mezopotámiát	1040—1055.	A szeldzsuk-törökök meghódítják Perzsiát
i. e. 171—138.	I. Mithradatész uralkodása, a pártus birodalom kialakulása	?—1122.	Omar Hajjám
i. e. 141.	A pártusok elfoglalják Babilont	1213—1292.	Szádi
i. e. 54—53.	Crassus mezopotámiai hadjárata a pártusok ellen, a carrhae-i csata	1220—1353.	A mongol kánok uralma
	A pártusok elfoglalják Szíriát, Palesztinát és Kisáziát	1325—1390.	Háfiz
i. e. 39—38.	A rómaiak legyőzik a pártusokat, akik visszahúzódnak Mezopotámiáig	1381—1393.	Timurlenk hadjárata Perzsiában
		1512—1520.	I. Szelim a török szultán
i. sz. 224—241.	I. Ardasír uralma	1514.	I. Szelim elfoglalja Perzsia egy részét
		1502—1722.	A szafavida dinasztia uralma
		1520—1566.	II. Szulejmán uralma

1587—1628.	I. Abbasz sah nagy területeket hódít vissza az oszmán-törököktől	1909.	Az Angol—Perzsa Olajtársaság megalakulása
1722.	Az afgánok elfoglalják Perzsia déli részét	1926.	A katonai puccs révén uralomra jutott Reza Pahlavi sah há koronáztatja magát
1722—1729.	Az afgán kánok uralma	1935.	Az ország hivatalos neve: Irán
1794.	Teherán fővárossá tétele. A Kádzsár dinasztia uralma	1941.	Mohamed Reza Pahlavi uralomra jutása
1804—1813.	Az első perzsa—orosz háború	1979.	március 31. Az Iszlám Köztársaság megalakulása
1826—1828.	A második perzsa—orosz háború		

ΚΕΡΕΚ

**1. Régészetileg még föltáratlan terület Csoga Zembil
környékén**

2—3. Csoga Zembil. Zikkurátu, i. e. XIII. század

4. Csoga Zembil.
Zikkurátu,
i. e. XIII. század

5—6. Amlas. Agyag ivóedény,
i. e. IX—VIII. század. Teherán,
 Régészeti Múzeum

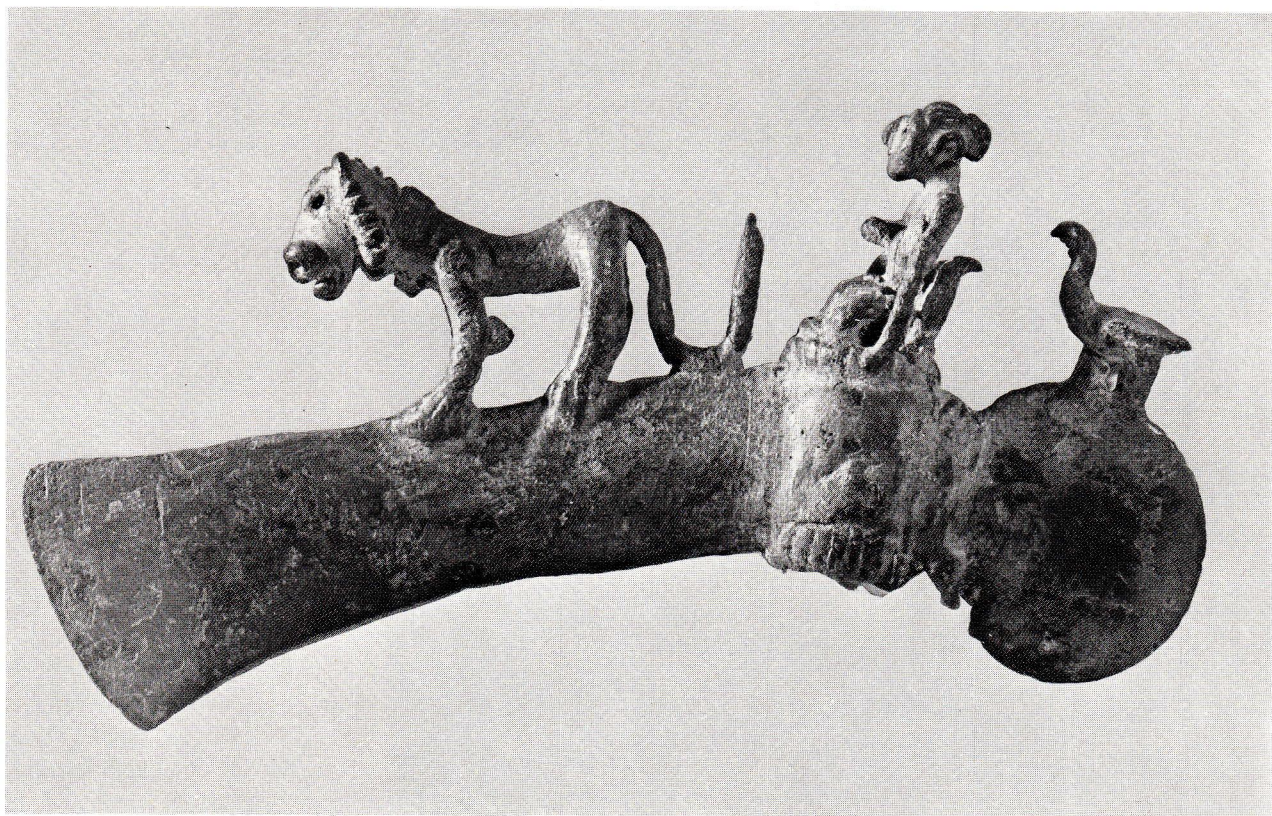
7. Amlas. Agyagcsizmák, i. e. IX—VIII.
század. Teherán, Régészeti Múzeum

8. Amlas. Szarvas, i. e. IX—VIII. század.

Teherán, Régészeti Múzeum

9. Lurisztán. Bronz baltafej, i. e. VIII—VII.
század. Teherán, Régészeti Múzeum

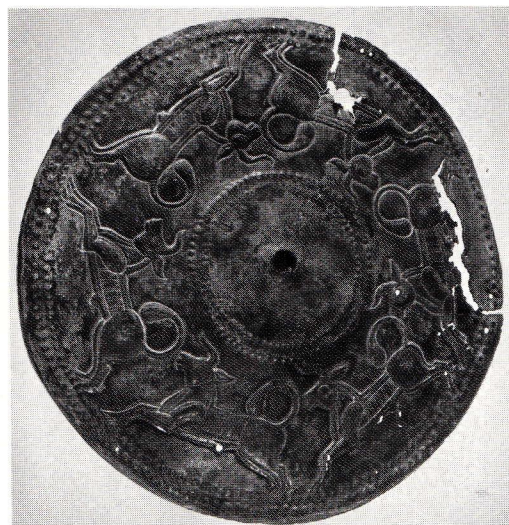

10. Kalar-Dast. Aranyozott ezüst kancsó,
i. sz. VI. század.

Teherán, Régészeti Múzeum

11. Lurisztán. Bronz pajzs,
i. e. VIII—VII. század.

Teherán, Régészeti Múzeum

12. Zivíje. Aranyedény griffmadár fejű fogantyúja, i. e. VIII—VII. század.

Teherán, Régészeti Múzeum

13. Haszanlú. Aranycsésze, i. e. X—IX. század, Teherán, Régészeti Múzeum

14—20. Firdauszi: Királyok Könyve. Miniatúrák,
XV. század. Teherán, Nemzeti Könyvtár

21—22. Táke-Bosztán.

Kádzsár uralkodók domborművei, XVIII. század

◀ **23—24.** Szúza. A palota csempeburkolatának
részletei, i. e. VI. század.
Teherán, Régészeti Múzeum

25—26. Parszargadáj. Kürosz sírja, i. e. VI. század

27. Parszargadáj. Kambüszész palotájának terasza,
i. e. VI. század

28. Parszargadáj. Oszloptöredék, i. e. VI. század

29. Perszepolisz. Előtérben a trónterem, háttérben I. Dareiosz palotájának maradványai, i. e. VI—V. század

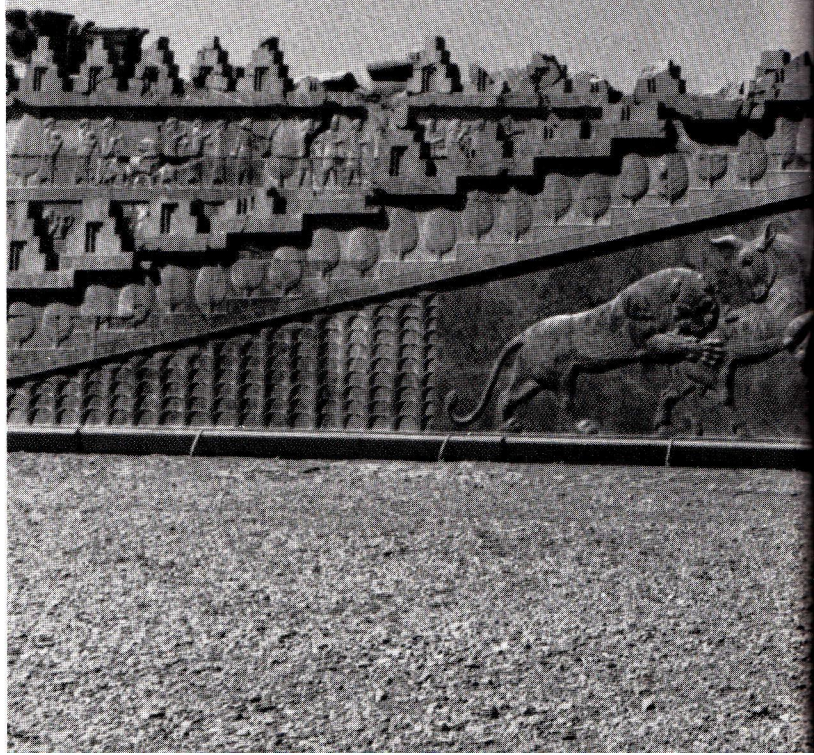
30. Perszepolisz. Az Apadánához vezető főlépcső — részlet, i. e. VI—V. század

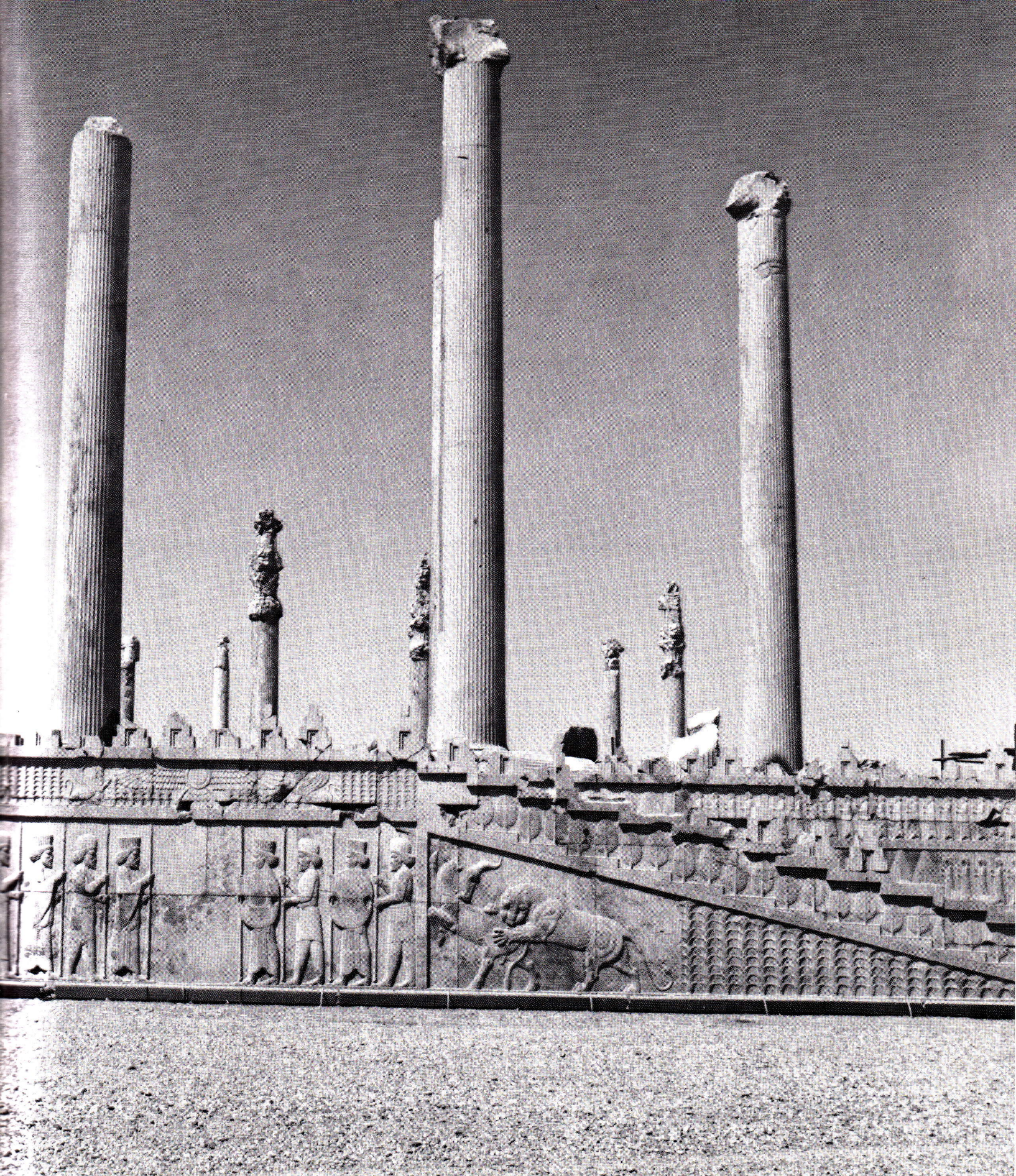

31. Perszeopolisz. Perzsa gárdista a palotához vezető fölépcsőn, i. e. VI—V. század

32. Perszeopolisz. Az Apadánához vezető fölépcső, i. e. VI—V. század

33. Perszepolisz. A Xerxész palotájába vezető kapu — részlet, i. e. V. század

34. Perszepolisz. I. Dareiosz palotájának romjai, i. e. VI—V. század

35. Perszepolisz. Emberfejű oszlopfejő,
i. e. VI–V. század

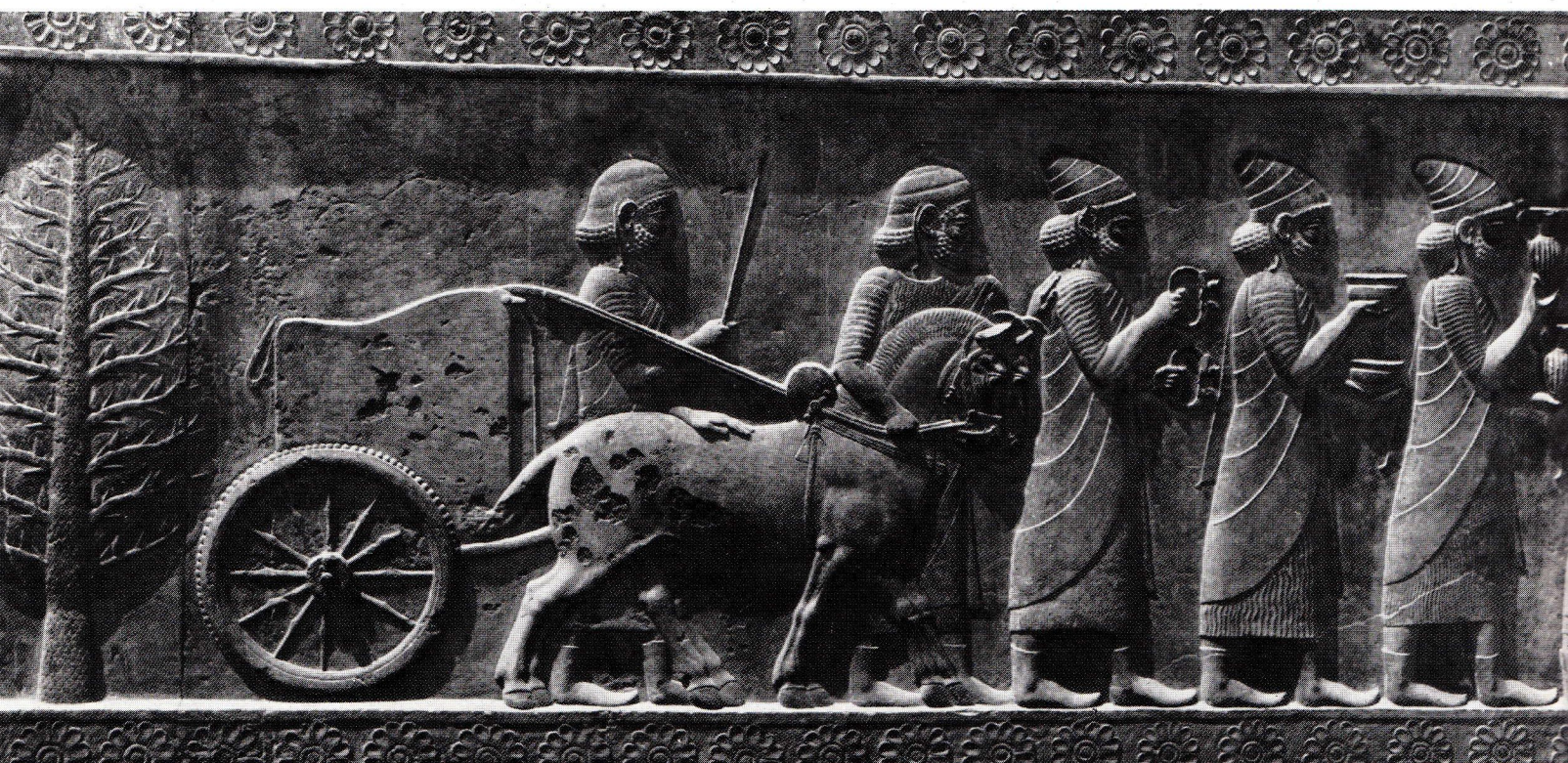
36. Perszepolisz. A Kincstár nagy reliefje: méd előkelők
– részlet, i. e. V. század. Teherán, Régészeti Múzeum

37. Perszepolisz. A kincstár nagy reliefje: a trónuson Dareiosz, mögötte Xerxész — részlet, i. e. V. század. Teherán, Régészeti Múzeum

38. Perszepolisz. Perzsa és méd gárdisták az Apadánához vezető lépcső mentén, i. e. VI—V. század

39—41. Perszepolisz. Baktriai, szíriai és indiai
adományvivők az Apadánához vezető lépcső mentén,
i. e. VI—V. század

42—43. Perszepolisz. Bikafejű oszlopfő töredékek,
i. e. VI—V. század

44. Perszepolisz. Oszlopfő maradványa,
i. e. VI–V. század

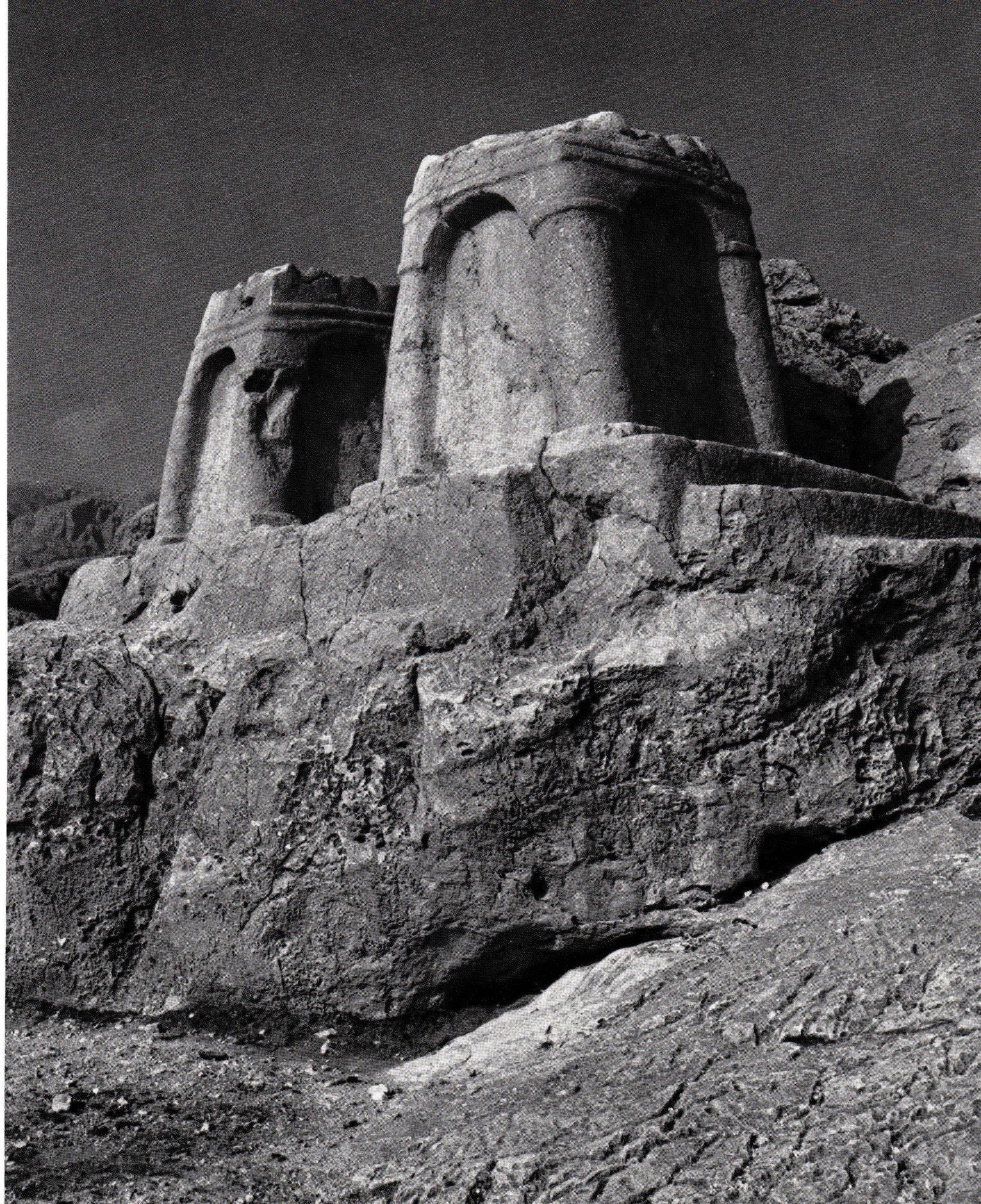
45. Perszepolisz. Kanellurázott oszlop,
i. e. VI—V. század

46—47. Nakse-Rosztém. Xerxész sziklasírja, i. e. V. század

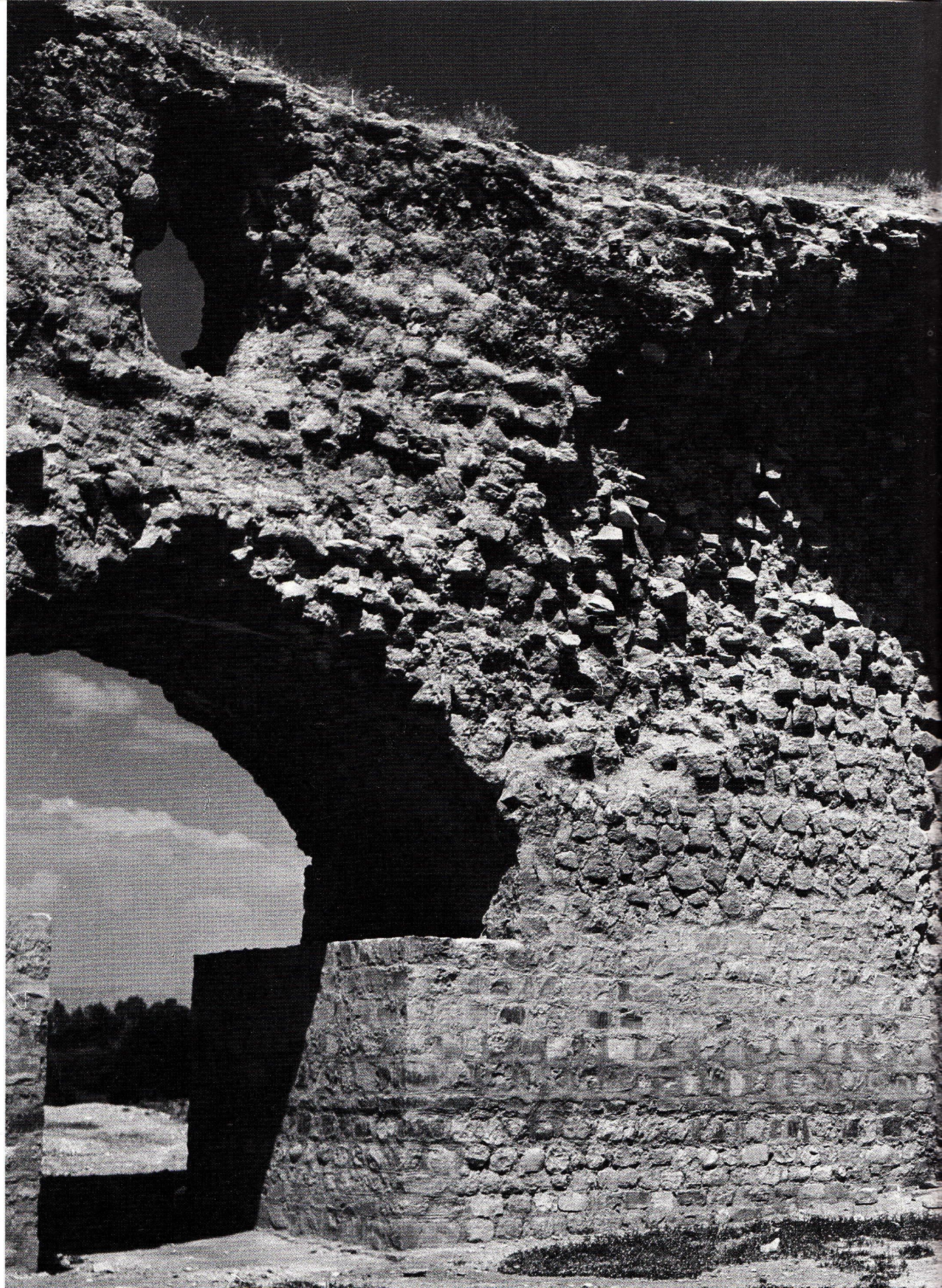

- ◀ 48. Nakse-Roshtem. I. Dareiosz sziklasírja, i. e. V. század
- ◀ 49. Nakse-Roshtem. Tűzoltárok, III—VI. század
- 50—51. Bisápur. Tűzoltár bejárata, III. század

◀ **52.** Kaszre-Sirin. Csahar Kapu (Négy Kapu).
Tűztemplom, III. század

53. Sámí. Pártus herceg. Bronz, I. század.
Teherán, Régészeti Múzeum

54. Szúza. Pártus királynő. Márvány, I. század.
Teherán, Régészeti Múzeum

55. Firuzábád. I. Ardasír palotájának látképe,
III. század

56—58. Firuzábád. I. Ardasír palotájának romjai,
III. század

59. Firuzábád. I. Ardasír palotájának belső udvara,
III. század

60. Firuzábád. I. Ardasír palotájának kupolája —
részlet, III. század

61. Firuzábád. I. Ardasír invesztitúrája és a palota romjai, III. század

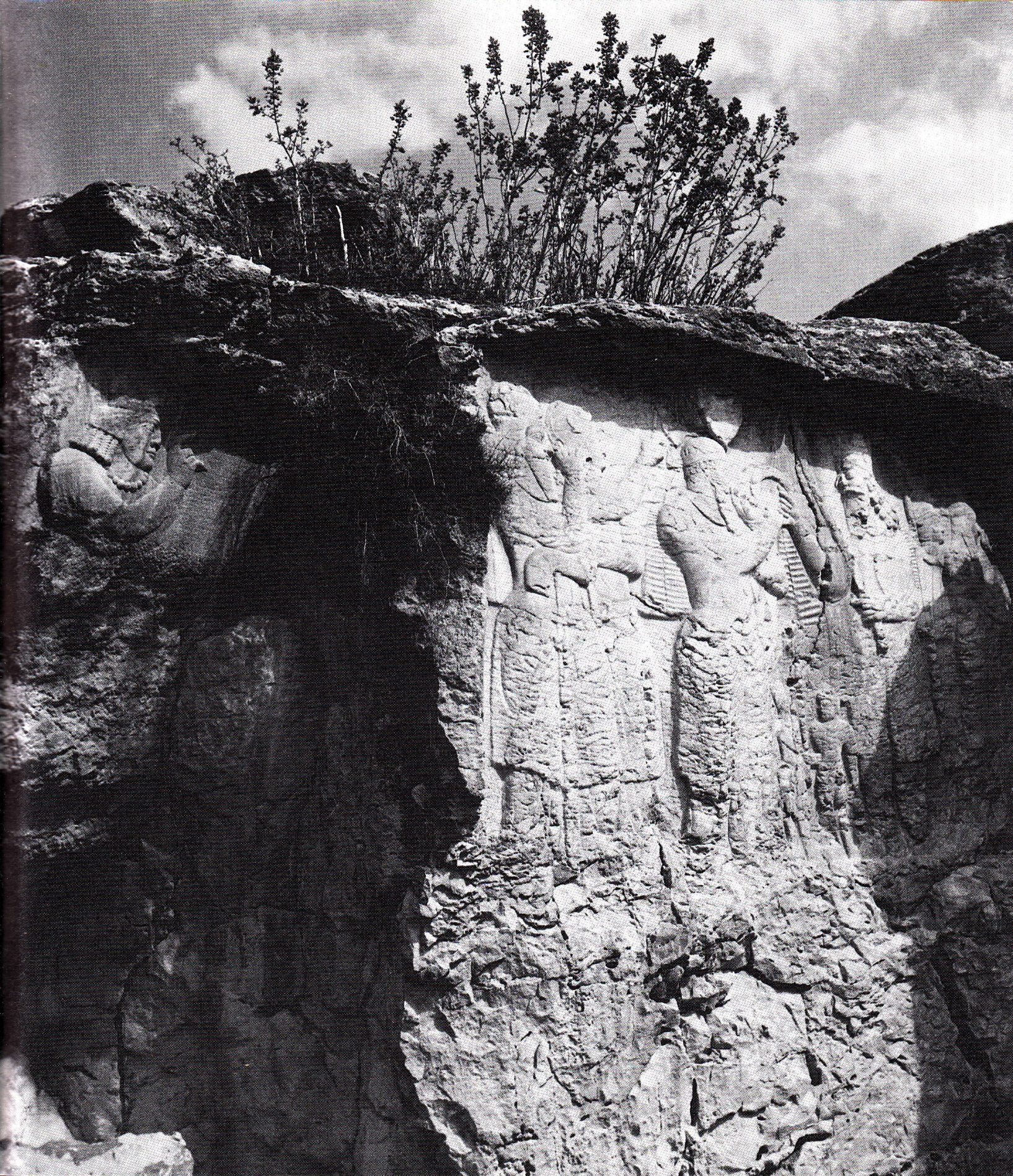
62. Firuzábád. I. Ardasír invesztitúrája, III. század. (A 61. kép részlete)

63. Bisápur. I. Sápúr győzelme a rómaiak fölött,
III. század

64. Nakse-Radzsab. I. Ardasír investitúrája és Kartir
felirata (baloldalt), III. század

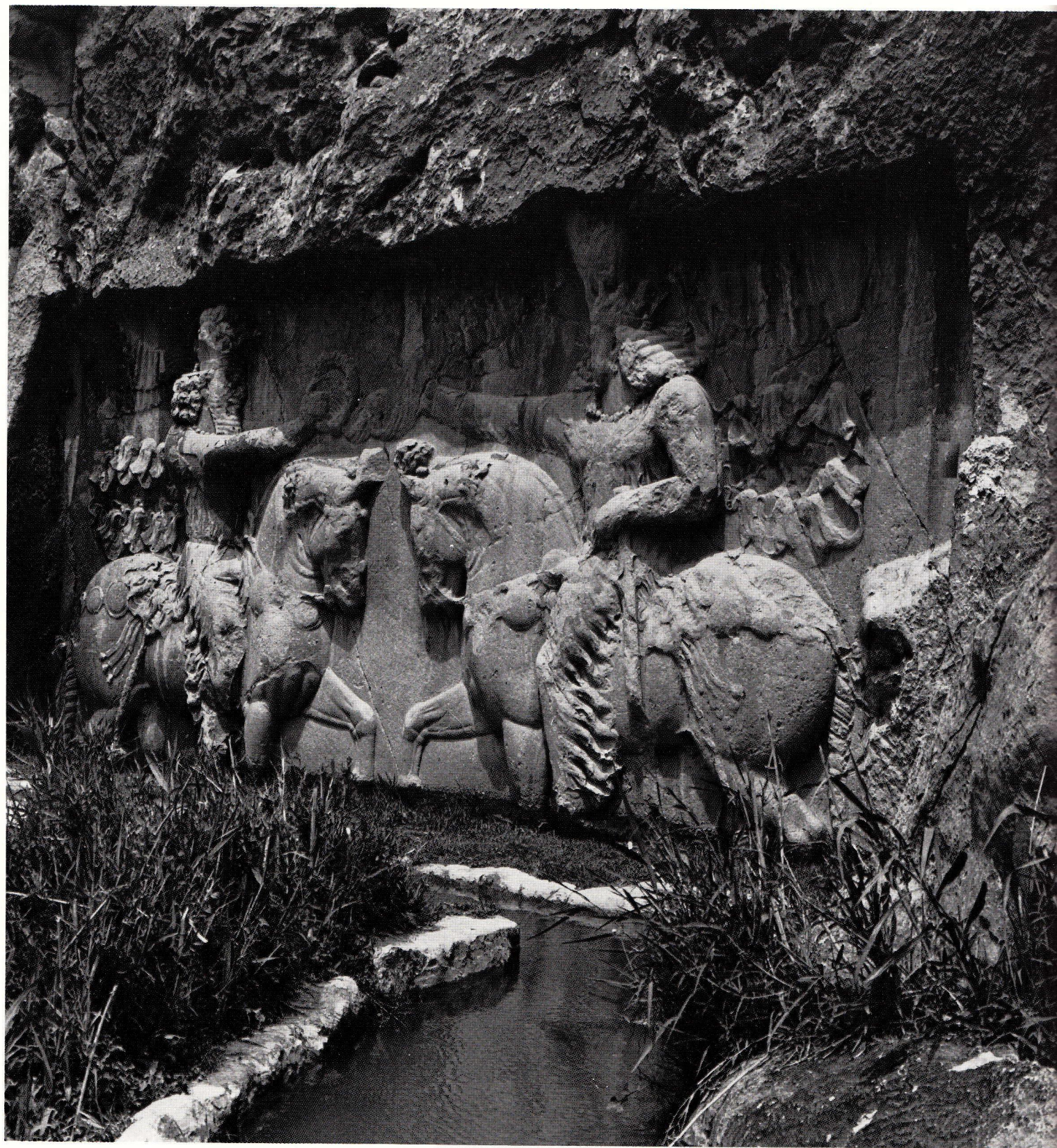

65—66. Bisápur. I. Sápur győzelme a rómaiak fölött,
III. század. (A 63. kép részletei)

67. Bisápur. I. Bahráм invesztitúrája, i. sz. III. század ►
68. Táke-Bosztán. II. Huszrau Parvéz íve, VI. század ►

69. Táke-Bosztán. II. Huszrau Parvéz íve,
VI. század

70. Táke-Bosztán. II. Huszrau Parvéz ívének
belső oldala, VI. század

71. Táke-Bosztán. Növényi díszítés II. Huszrau
Parvéz ívének bejáratáról, VI. század ►

72. Táke-Bosztán. Szárnyas génusz II. Huszrau
Parvéz ívének bejáratáról, VI. század ►

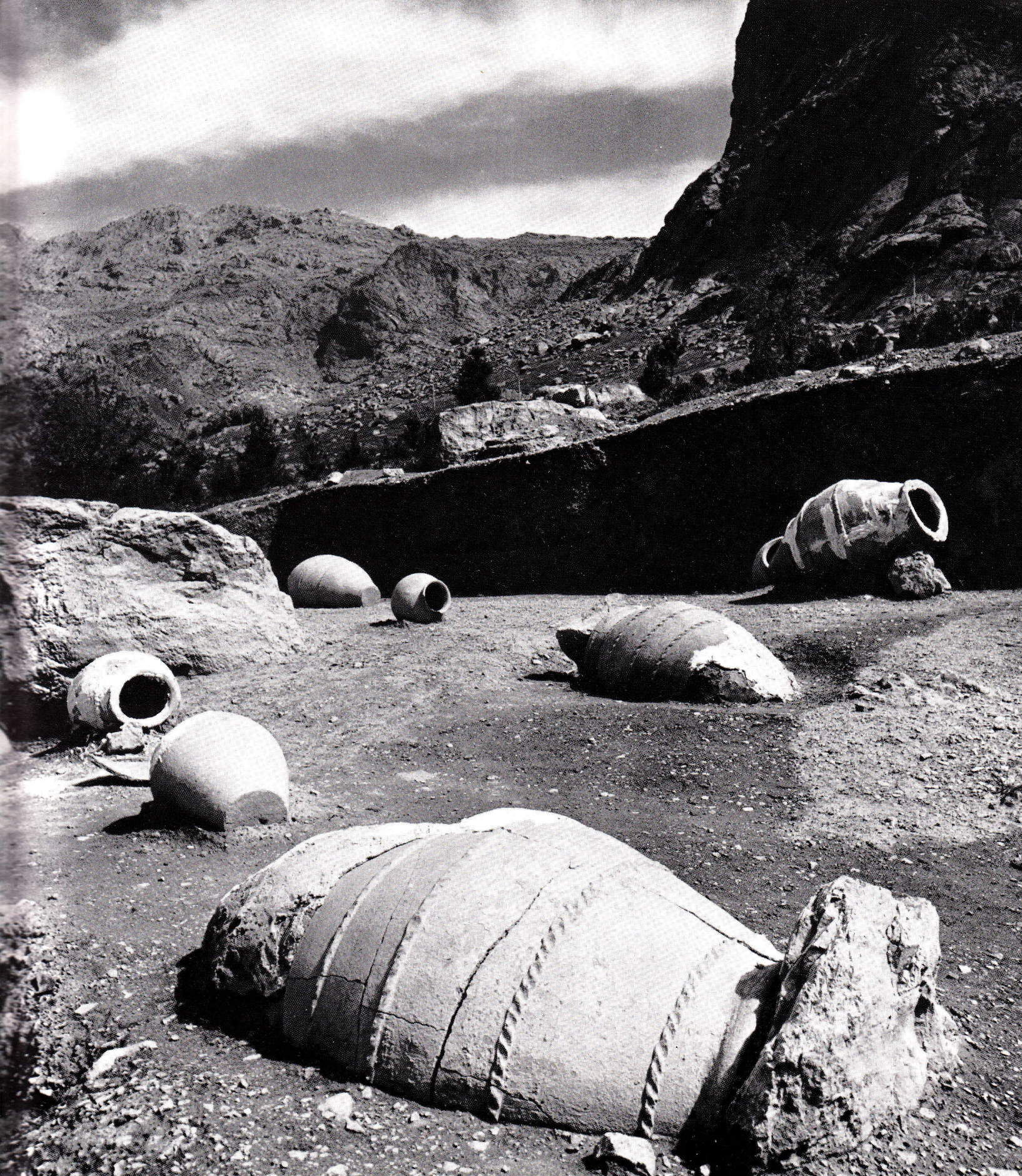
73—79. Táke-Bosztán. Vadászjelenetek II. Huszrau
Parvéz ívének belső faláról, VI. század

80. Táke-Bosztán. Oszlopfő, VI—VII. század

81. Táke-Bosztán. Földből kibukó tárgyak, VI—VII. század

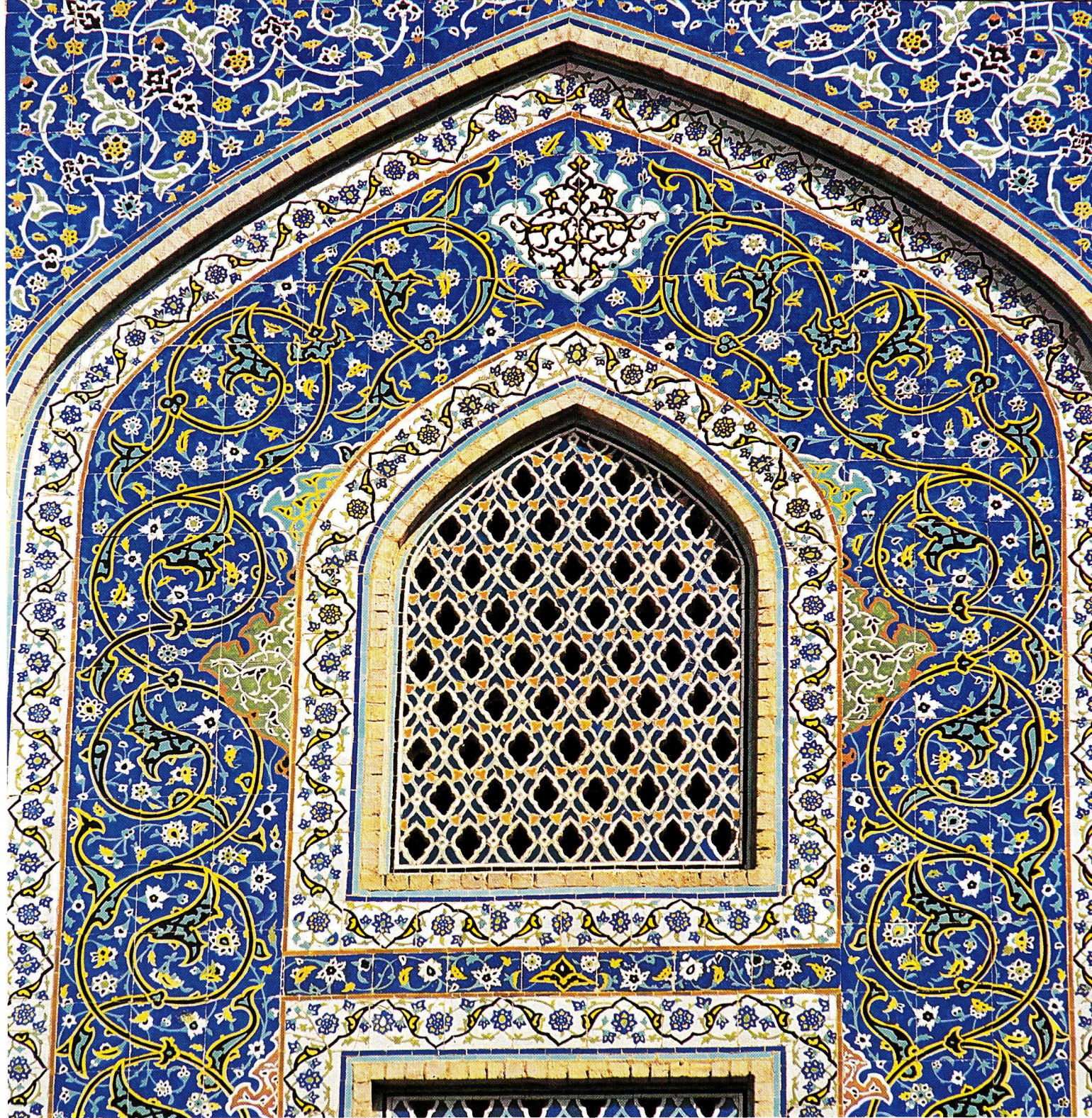
82—83. Tebriz. Kék mecset. XV. század

87. Iszfahán. Sáh mecset. Faragott kőablak a kupoláról,
XVII. század

88. Keleti szőnyeg, XIX. század.
Teherán, Régészeti Múzeum

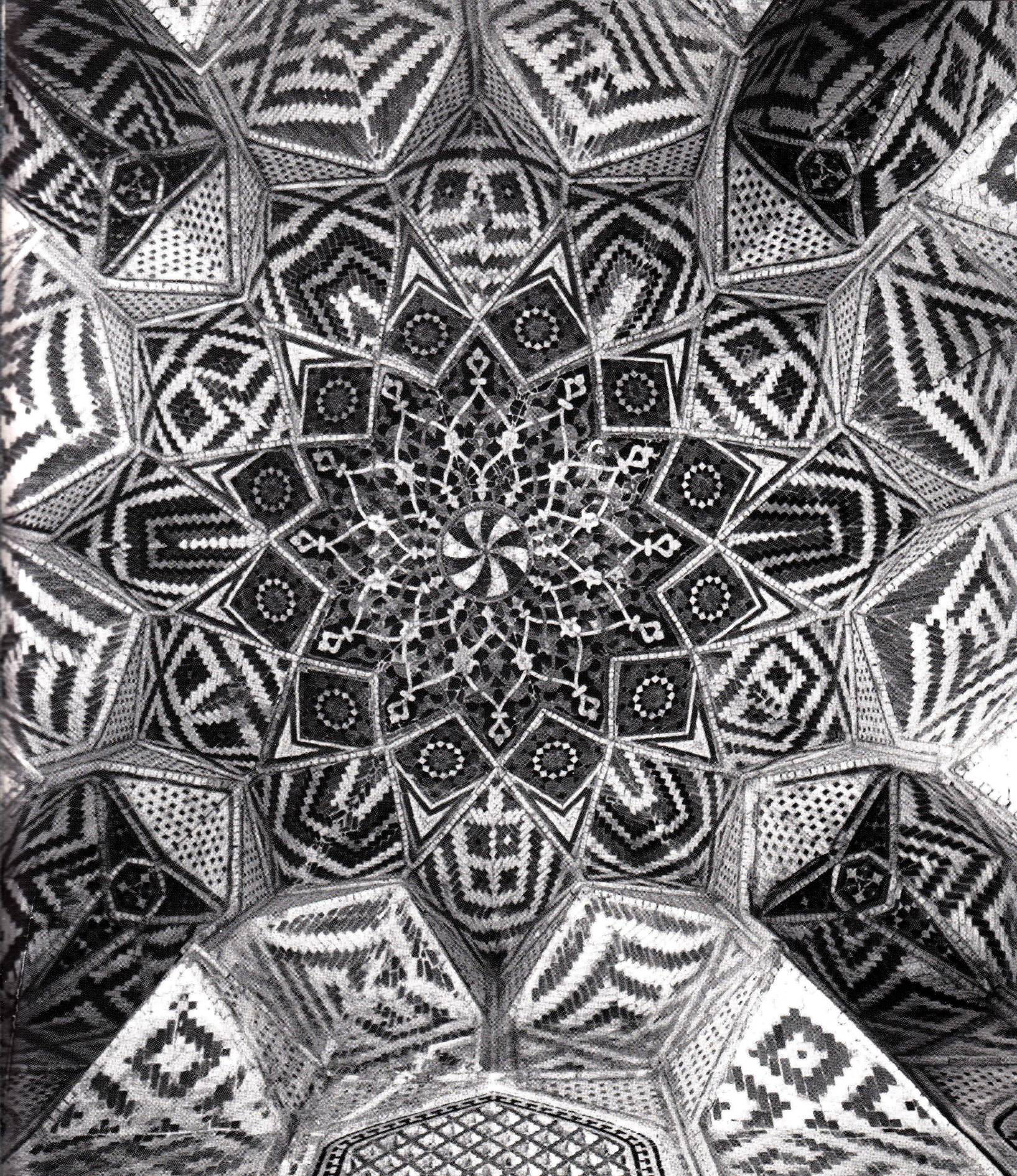
89. Keleti szőnyeg Délnyugat-Perzsiából, XVI. század.
Teherán, Régészeti Múzeum

90. Kapurészlet, XVIII. század. Teherán,
Régészeti Múzeum

91. Kirmán. Dzsámi. Kupolarészlet, 1349

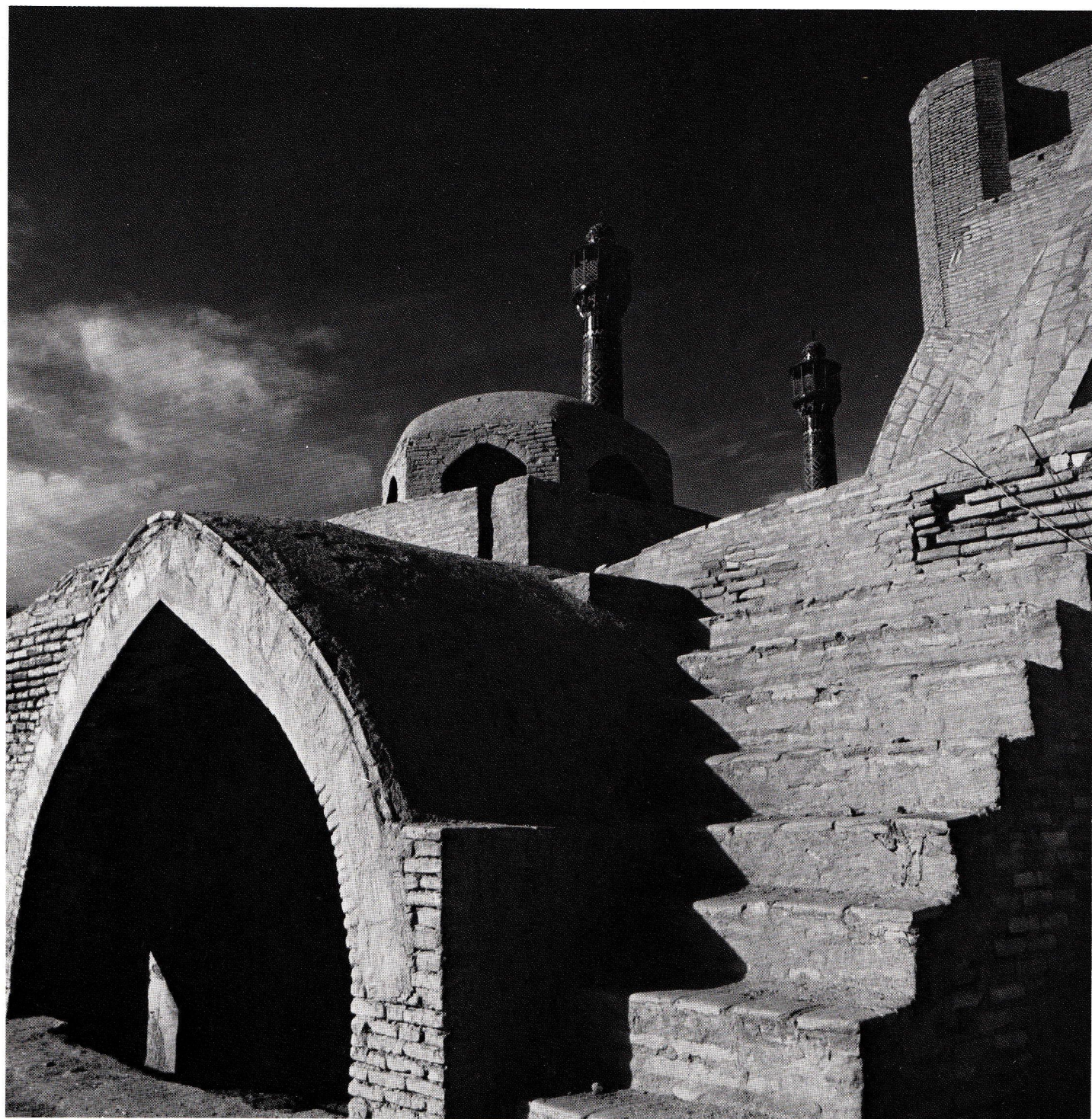

92. Iszfahán. Sirág Sáh mauzóleuma, XII. század

93. Mihráb, Korán-idézettel, XII–XIII. század.
Teherán, Régészeti Múzeum

94. Iszfahán. Dzsámi. Az ejván részlete, XII. század

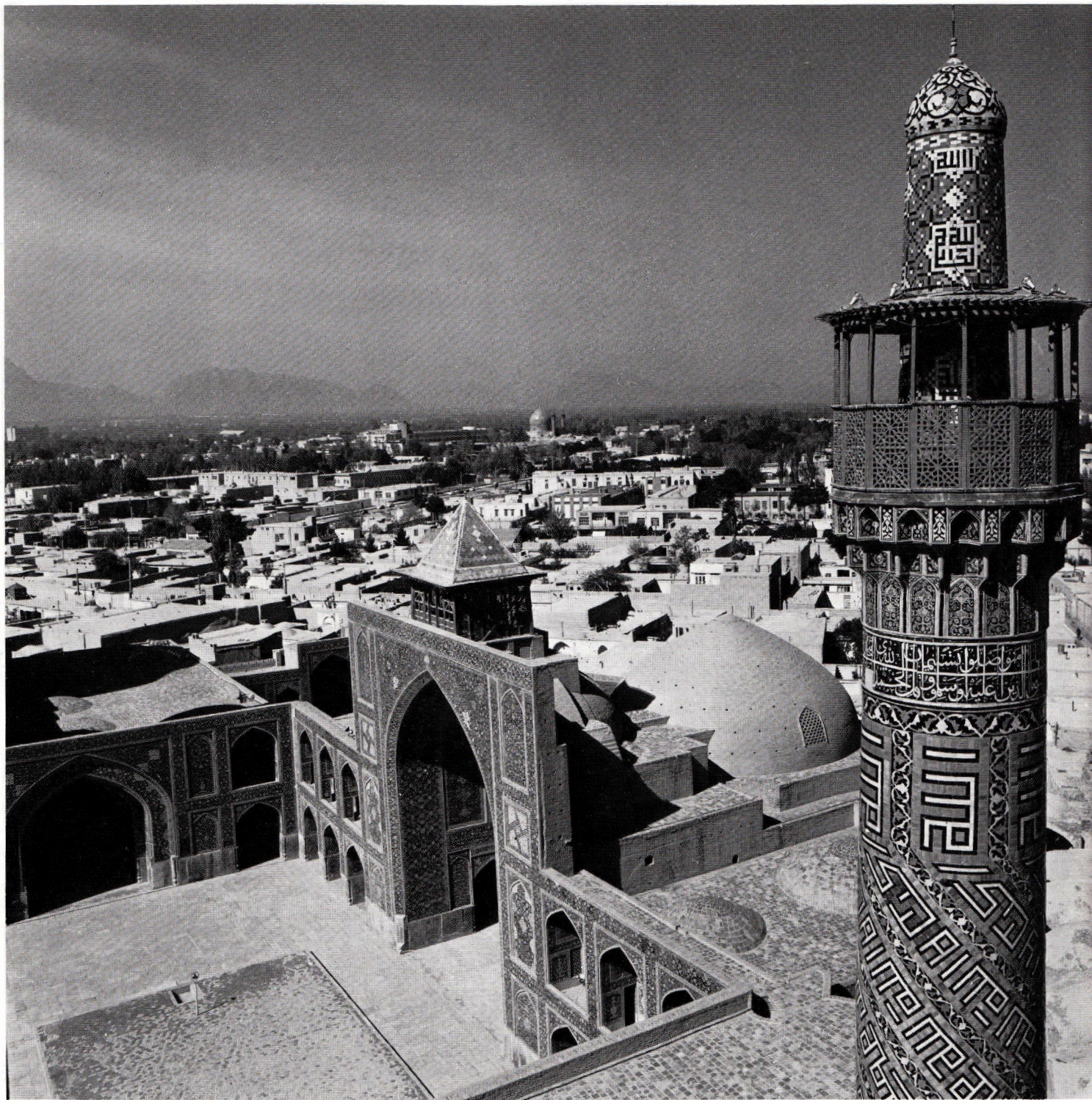

95. Iszfahán. Dzsámi, XII. század

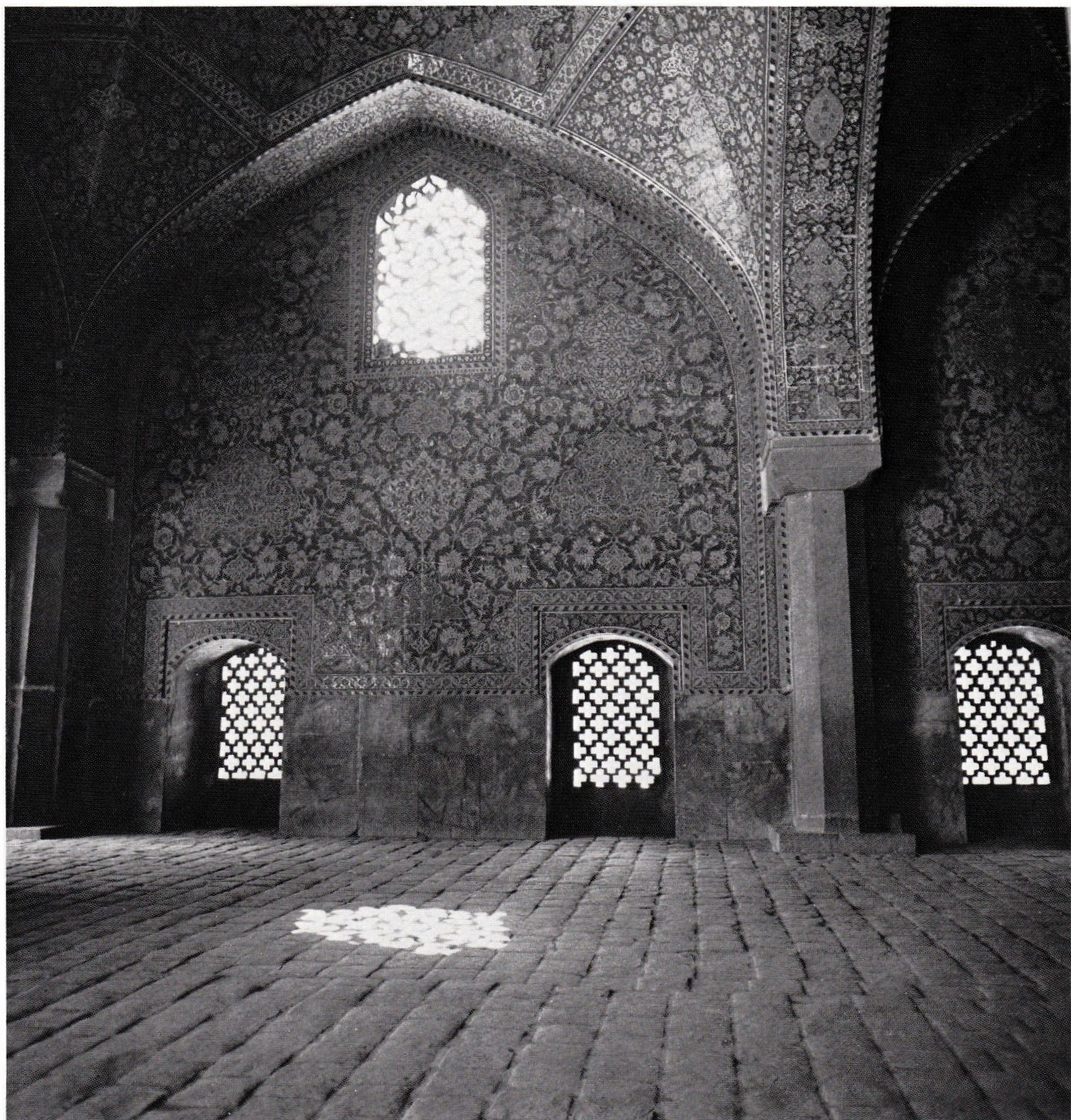

96—97. Iszfahán. Dzsámi. Belső tér, XII—XIV. század

98. Iszfahán. Sáh mecset belső udvara, XVII. század

99—100. Iszfahán. Sáh mecset. Belső tér, XVII. század

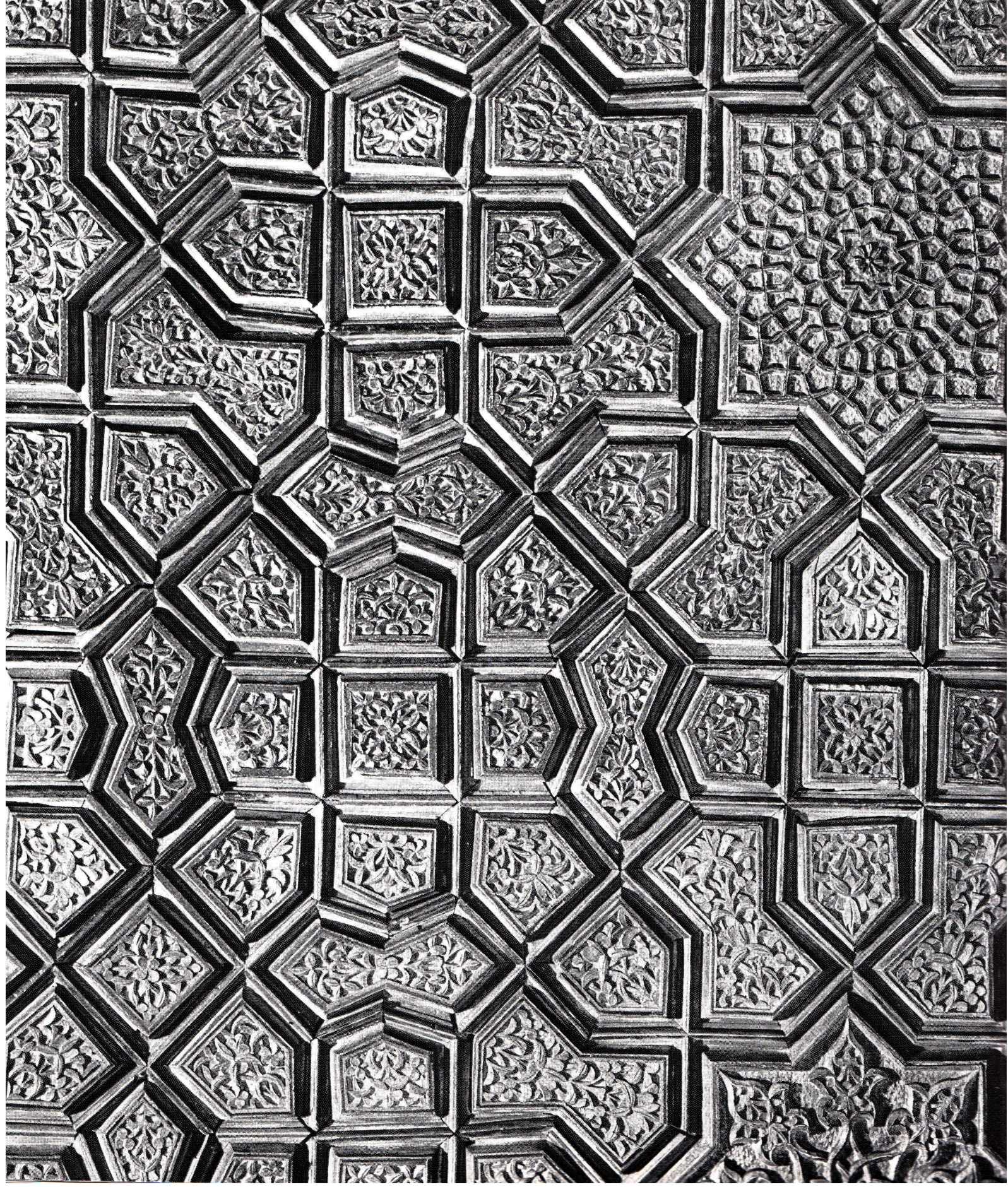

101. Iszfahán. Sáh mecset kupolája, a bejáratí ejván két minaretjével, XVII. század

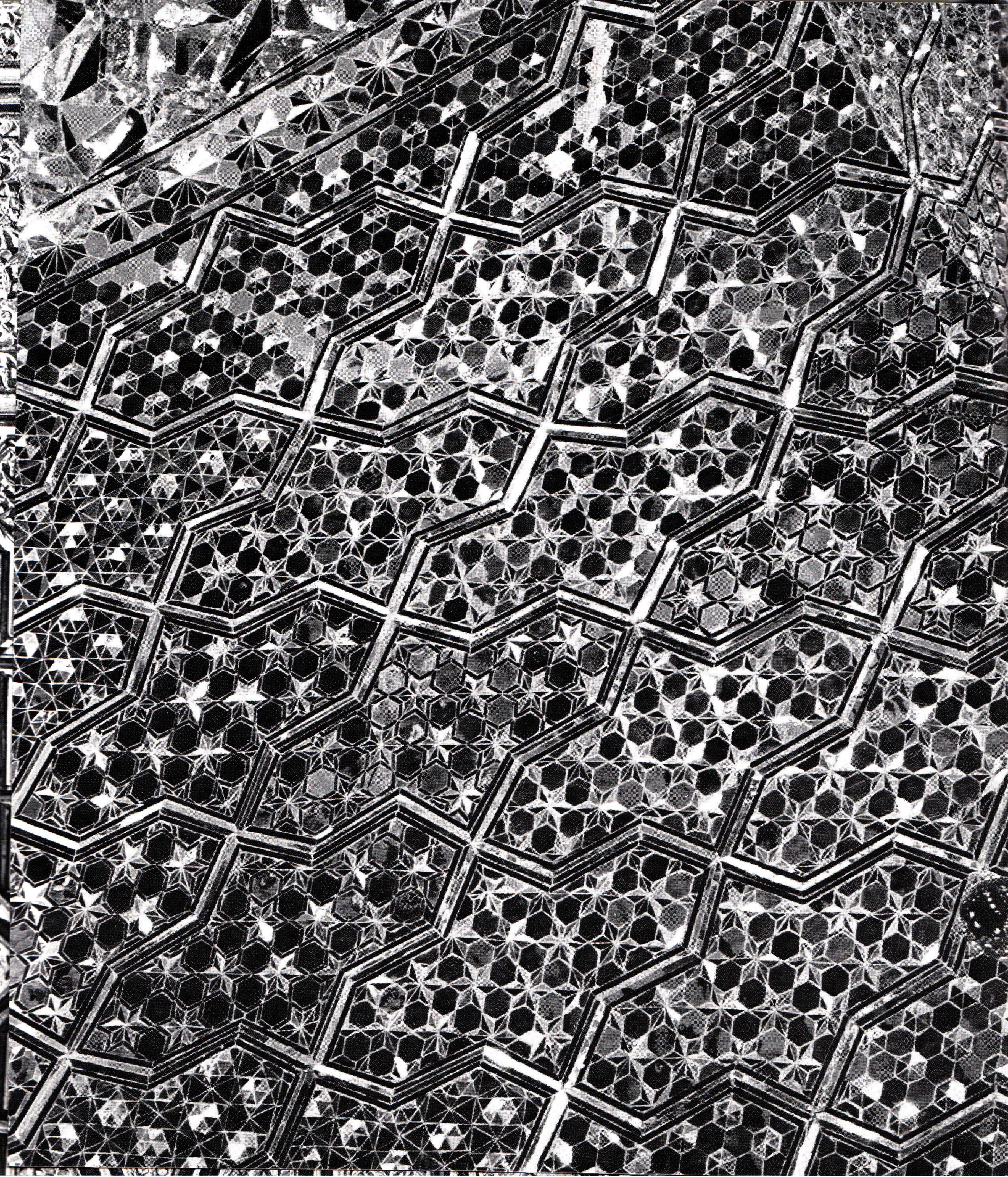
102. Iszfahán. Máder-e Sáh mecset, XVIII. század

103—104. Minbár feljáratának részlete. Fafaragás, ►
XV. század. Teherán, Régészeti Múzeum

105. Teherán. Gulisztán palota.
Tükörmosaicos faldíszítés — részlet, XIX. század

106. Teherán. Gulisztán palota bejárata — részlet,
XIX. század

◀ 107. Iszfahán. „Szi-o sze pol”, a 33 ívű híd,
XVIII. század

108. Siráz. Szádi síremléke, XX. század

109. Siráz. Az „Arám Bág” főépülete, XVIII. század

110. Kirmán, városrészlet

111. Teherán látképe

112. Tebriz. Az elpusztult városfal — részlet

